

Véleményszabadság vs. közösségek méltósága

TMDK dolgozat

Kézirat lezárva: 2014. május 1.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	3
1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS	4
2. ELMÉLETI MEGALAPOZÁS AZ ALAPTÖRVÉNY ELŐTTI ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI GYAKORLAT TÜKRÉBEN.....	6
<i>2.1. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog.....</i>	<i>6</i>
<i>2.2. Egyéni méltóság és közösségek méltósága?</i>	<i>7</i>
<i>2.3. A véleménynyilvánítás szabadsága</i>	<i>8</i>
<i>2.4. Szabadság vs. méltóság.....</i>	<i>9</i>
3. GLOBÁLIS, EURÓPAI ÉS AMERIKAI FELLÉPÉS A KÖZÖSSÉGEK VÉDELMEBEN	11
<i>3.1. Nemzetközi dokumentumok</i>	<i>11</i>
3.1.1. ENSZ.....	11
3.1.2. Európa Tanács	12
3.1.3. Európai Unió.....	14
<i>3.2. Németország.....</i>	<i>15</i>
3.2.1. „A méltóság alkotmánya”	15
3.2.2. Die „Auschwitz-Lüge”	18
<i>3.3. Amerikai Egyesült Államok</i>	<i>19</i>
4. A KÖZÖSSÉGEK MÉLTÓSÁGÁNAK VÉDELME MAGYARORSZÁGON.....	21
<i>4.1. A közösségek és az Alaptörvény</i>	<i>21</i>
<i>4.2. Büntetőjogi vonatkozások</i>	<i>23</i>
4.2.1. A gyűlöletbeszéd	23
4.2.2. A nemzetiszocialista és a kommunista rendszerek bűneinek tagadása.....	26
4.2.3. Önkényuralmi jelképek használata.....	27
4.2.4. Nemzeti jelkép megsértése	29
4.2.5. Egyéb emberi méltóság ellen irányuló bűncselekmények	30
<i>4.3. Polgári jogi aspektusok</i>	<i>31</i>
4.3.1. A közösségek védelme a „rég” Ptk.-ban.....	32
4.3.1. Az új Ptk.	33
ÖSSZEGZÉS: KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK AZ MEGÚJULT JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET FÉNYÉBEN	35
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	38

*„Minden méltóságtól megfoszthatnak,
de emberi méltóságomtól nem.”*

/Juhász Gyula/

BEVEZETÉS

A közösségek méltóságának védelme, mint a szólásszabadság egyik lehetséges korlátja már a rendszerváltás óta egy rendszeresen visszatérő napirendi pont a magyar politikai életben, olykor heves és indulatos vitákat generálva. A demokrácia elmúlt 20 évében az országgyűlés több ízben is megpróbálkozott már a közösségek védelmére szolgáló büntető, ill. polgári jogi eszköztár kibővítésére, ám viszonylag kevés sikerrel. A sikertelenség oka több szempontból is megközelíthető. A legfontosabb mégis az, hogy az ilyen irányú törekvések a véleménynyilvánítás szabadságát aránytalanul korlátoznák, s nem felelnének meg a jogállami követelményeknek.

A közösségek védelme tehát a jogalkotók megannyi próbálkozása ellenére is egy alacsonynak vélt szinten stabilizálódott, mely a gyakorlatban is viszonylag jól működött. Napjainkban azonban változások érzékelhetők ebben a neuralgikus kérdéskörben. Az Alaptörvény és annak módosításai, valamint a közelmúltban hatályba lépett új Büntető Törvénykönyv és új Polgári Törvénykönyv ezen a bejáratott szabályozáson kíván változtatni. Mindezt oly módon, hogy a közösségi méltóság védelmének javára jelentősen kitágulhatnak a véleményszabadság korlátozásának határai.

A téma kifejtése során nem tekinthetek el attól, hogy ez az új jogszabályi környezet mennyire felel meg az alapvető alkotmányossági és arányossági követelményeknek. Továbbá vizsgálnom kell azt is, hogy az új rendelkezések gyakorlati alkalmazása milyen esetleges akadályokba ütközhet majd, s meddig mehet el a jogalkotó a véleménynyilvánítás határainak újrarájzolásakor.

E problémák megértése érdekében előbb vázlatosan áttekintem a közösségi méltóság védelmének magyar előzményeit a rendszerváltásig bezárólag, majd annak elméleti hátterét mutatom be, elsősorban az Alkotmánybíróság döntéseire alapozva. Ezután tárgyalom a magyar szabályozást is jelentősen meghatározó különféle nemzetközi egyezményeket és szervezeteket, majd összevetem a német és az amerikai szabályozási koncepciót. Végül mindezek tükrében a részletesen feltárom a magyarországi jogi szabályozás különböző aspektusait, ideértve az Alaptörvény, a büntetőjog és a polgári jog vonatkozó rendelkezéseinek az elemzését. Vélgövetkeztetéseimet pedig *de lege ferenda* javaslatommal foglalom össze.

1. TÖRTÉNETI ÁTTEKINTÉS

Az élethez és az emberi méltósághoz való jog, valamint a szabad véleménynyilvánítás joga már az alapjogok elismerésének első hullámában, a 18-19. századi polgári forradalmak korában vívták ki méltó helyüket az emberi jogok közt.

1789-ben az emberi jogok „bölcsőjében”, a forradalmi Franciaországban elfogadták az Emberi és Polgári Jogok Nyilatkozatát, mely sok más elv mellett az ember természetes és elidegeníthetetlen jogait is megfogalmazta, megszülvén ezzel az univerzálisnak tekintett első generációs alapjogokat. Majd az 1791-ben kihirdetett francia alkotmány írott chartába vette fel az állampolgárok alapjogait, így azt az alapjogok első számú katalógusának tekintik. A forradalmi alkotmány proklamálta az emberi méltóság egyes részterületeinek tiszteletben tartását és a szólás szabadságát is („minden állampolgárt megilleti a szólásszabadság, a jog gondolatait írásban és sajtó útján szabadon közzétenni, de a saját felelőssége alatt szemben a törvény rendeleteivel arra az esetre, ha netán vissza találna élni e szabadsággal”).¹

Az emberi méltóság, valamint a véleménynyilvánítási szabadság doktrínája tehát a 18. század végén fogalmazódott meg. „Ettől kezdve merült fel egyáltalán az is, hogy a két alapjog egymással kollízióban állhat, ekként közöttük rangsorolni kell,” fejtörést okozva ezzel a büntető törvénykönyvek kodifikátorainak is. E kérdést illetően a magyar jogtudomány már a Csemegi Kódex megalkotása előtt is azon az állásponton volt, hogy az emberi méltóságnak mint az alkotmányos rend alapjának – mind egyéni, mind pedig közösségi szinten – védelmet kell élveznie a véleménynyilvánítási szabadság visszaélésszerű gyakorlásával szemben.²

A lakosság meghatározott csoportjai elleni gyűlöletkeltő megnyilvánulások büntetőjogi szankcionálhatósága már a Csemegi Kódex elfogadását megelőzően is biztosított volt. Az 1878-ban kihirdetett Kódex az addig kijelölt vonalon haladva büntetni rendelte a nyilvános izgatást. Ennek értelmében felbujtóként rendelte büntetni azt, „a ki valamely gyülekezeten nyilvánosan, szóval, vagy a ki nyomtatvány, irat, képes ábrázolat terjesztése, vagy közszemlére kiállítása által... valamely osztályt, nemzetiséget vagy hitfelekezetet gyűlöletre a másik ellen... izgat”, a felhívás eredménytelensége esetén szintén szankcióval fenyegetett.³

1921-ben az ún. „Rendtörvény” lépett a Csemegi Kódex mellé, ami az első világháború tapasztalatai nyomán büntetni rendelte a törvényes rend felforgatására irányuló propagandabeszédet, a nemzetrágalmazást és a nemzetgyalázást is. A Curia kifejtette, hogy

¹ <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/002/pc000244.html> (2013. november 1.)

² BÁRÁNDY GERGELY: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon*. Budapest, 2009, Scolar Kiadó. 52.

³ 1878. évi V. tc. a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről. 171-172. §

általánosító, az állami berendezés és nemzeti életműködés egészére kiható tartalmuknál fogva ezek a cselekmények valóban alkalmasak arra, hogy a magyar állam vagy a magyar nemzet megbecsülését csorbítsák, vagy hitelét sértsék.

A Horthy-rendszerben egyrészt a német politikai aktivitás, másrészt a terület-visszacsatolások determinálták a jogalkotást. Így válhatott 1941-ben büntetendő magatartássá a nemzetiségi érzület megsértése, vagyis egy nemzetiség tagjának nemzetisége ellen irányuló lealacsonyító kifejezés használata vagy ilyen cselekmény elkövetésével történő megbántása.

Újabb közösségeket érintő büntetőjogi változásokra a II. világháború után lelhetünk, mégpedig a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló 1946. évi VII. törvényben. Ebben került először szankcionálásra a háborús vagy népellenes bűncselekmények magasztalása, ill. ilyen elkövetőjének feldicsérése. Az ország megbecsülését csorbító tények állítása büntetendő maradt, akárcsak az államrend vagy köztársaság iránt megvetés keltésére alkalmas tény híresztelése. Emellett e törvénybe került átültetésre a nemzetiségi érzület megsértése, kiegészítve azt a nemzeti és a hitfelekezeti érzület oltalmával is.

A következő lényeges állomást az 1978-as második magyar Büntető Törvénykönyv (Btk.) jelentette, mely teljes mértékben a szocialista szellemű jogalkotás eredménye. A kódex rögzítette az izgatás tényállását⁴, s annak egy enyhébb megítélésű változatát is szabályozta⁵. Az izgatás fogalmát a törvényjavaslat indoklása ellenforradalmi propagandaként, a szocializmus tömegbefolyásának és vonzerejének csökkentése érdekében tett agitációként, valamint a népi demokratikus rendszerrel szembeni gyűlöletkeltésként határozta meg.

Végül a rendszerváltás előtti utolsó lényegi változást a nemrég hatályon kívül helyezett a 1978-as Btk. jelentette, mely akkori formájában az izgatás alkalmazási körének rováására kibővítette a közösség megsértése miatti felelősség eseteit, s egy új fordulattal is kibővítette azt (csoportokat sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, ill. egyéb ilyen cselekményt követ el).⁶

⁴ 1961. évi V. tv. a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről. 127. §

(1) A magyar nemzet; a Magyar Népköztársaság, ennek államrendje, az államrend valamely alapintézménye, a Magyar Népköztársaság Alkotmánya, ennek valamely alapelve; a Magyar Népköztársaság szövetségi, barátsági vagy együttműködésre irányuló egyéb nemzetközi kapcsolata; valamely nép, nemzetiség, felekezet vagy faj, továbbá - szocialista meggyőződésük miatt - egyes csoportok vagy személyek ellen gyűlölet keltésére alkalmas cselekmény mások előtt történő elkövetése.

⁵ Uo. 217. § A közösség megsértése. Ez az izgatás olyan megvalósítását jelentette, mely az eset összes körülményeire, különösen a büntett indítékára, az elkövetés módjára, az elkövető személyi körülményeire tekintettel kisebb súlyú, s csupán két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

⁶ BÁRÁNDY: *i.m.* 52-77.

2. ELMÉLETI MEGALAPOZÁS AZ ALAPTÖRVÉNY ELŐTTI ALKOTMÁNYBÍRÓSÁGI GYAKORLAT TÜKRÉBEN

2.1. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog

Napjainkban az emberi méltóság minden embert, pusztán az emberi mivoltánál fogva megillető különleges erkölcsi és jogi státusz, jog felett álló érték, amelynek alapján minden ember követelheti, hogy ezt a rangját tartsák tiszteletben. Olyan minimális elismertségről van tehát szó, amely biztosítja, hogy az emberi mivoltát senkinek se vonhassák kétségbe. Az élethez és az emberi méltósághoz való jog jelentőségét mutatja továbbá, hogy azok valamennyi állam alapjogi katalógusának élén álló, oszthatatlan, egyetemes emberi alapjog.⁷

Az ember, élethez és méltósághoz való joga a magyar Alkotmánybíróság (AB) gyakorlata által kialakított hierarchiában is az első helyet foglalja el az alapjogok sorában. Kiemelendő a halálbüntetés eltörlését kimondó AB határozat, mely az emberi méltóságot általános személyiségi jogként azonosította. A döntéshez fűzött párhuzamos indoklásában Sólyom László kifejtette, „hogy az emberi méltósághoz való jog nem pusztán erkölcsi értékdeklaráció.” Mindez a jog felett és előtt létező érték, amely tény nem zárja ki azt, hogy ezen értéket egyben jogok forrásának tekintsük, e jogból ugyanis további alapjogok is levezethetők. Ily módon nevezhetjük az élethez és az emberi méltósághoz való jogot anyajognak, az önrendelkezési szabadság eredőjének.⁸ Egy későbbi határozatukban az alkotmánybírák ezt még jobban kibontották. Eszerint „a méltóság az emberi léttel eleve együtt járó minőség, amely oszthatatlan és korlátozhatatlan, s ezért minden emberre nézve egyenlő.” Továbbá az egyén önrendelkezésének van egy olyan, mindenki más rendelkezése alól kivont magja, melynél fogva alany marad az ember és nem válik eszközzé vagy tárggyá. Ez az ember érintetlen lényege. Az emberi méltósághoz való jog általános személyiségvédelmi funkciója a kibontakozás, az önazonosság biztosítása. Ez a felfogás különbözteti meg az embert a jogi személyektől.⁹

Az AB szerint tehát a méltóság az embert bármely tulajdonságától függetlenül megilleti, pusztán azon az alapon, hogy él és hogy ember. Minthogy az AB gyakorlatában az emberi méltósághoz való jog az alapjogok hierarchiájának legmagasabb fokán áll, az emberi

⁷ HORVÁTH DÓRA: *Véleménynyilvánítás szabadsága kontra gyűlöletbeszéd*. In: *Studia Iuvenum Iurisperitorum*, 2004/II. sz. 41-70.

⁸ 23/1990. (X. 31.) ABh. Sólyom László párhuzamos indoklása.

⁹ 64/1991. (XII. 17.) ABh.

méltósághoz való jog abszolút, vagyis korlátozhatatlan, s mindenekelőtt az ember jogi státuszát biztosítja. Az emberi méltósághoz és az élethez való korlátozhatatlan jog tehát azokban az esetekben jut szerephez, amikor az ember jogi státuszáról, a személyiség egészéről kell döntést hozni.¹⁰

2.2. Egyéni méltóság és közösségek méltósága?

E gondolatmenetet folytatva rögtön a téma kifejtésének kezdetén egy jelentős akadályába ütközünk. Az egyéni, ill. a közösségi méltóság fogalmát ugyanis jogi fogalmakkal nem tudjuk definiálni. Láthattuk, hogy az AB sem vállalkozott az emberi méltóság pontos definiálására, bár a jog számos jellemzőjét és funkcióját meghatározta. Emellett a magyar jogrendben kizárólag néhány alkotmánybírói határozat és bírói ítélet használja a „közösség méltósága” kifejezést, ezzel elismerve létezését, védendő értéknek tekinti azt.¹¹

Fontos azt is megemlíteni, hogy Kukorelli István nem ismeri el a közösségek méltósághoz való jogát. A 14/2000. (V. 12.) AB határozathoz csatolt különvéleménye szerint a méltóság csak az egyénekhez kapcsolódhat, így közösségek védelméről nem beszélhetünk, csakis az egyéneket kell védeni.¹² A jogalkotó azonban nem is erre hivatkozik. A közösséget alkotó egymással szoros összefonódásban álló egyének emberi méltóságának ugyanis van egy olyan kifejeződése, amely csak és kizárólag azáltal létezik, hogy az adott személy a közösséghez tartozik. Ez nem más, mint a közösség tagjának azon egyéni méltósága, amely a közösséghez tartozásnál fogva létezik, ez pedig ugyanúgy méltó a védelemre.

A közösséget mint entitást így olyan személyösszességgként definiálhatjuk, melynek tagjai egymással összetartoznak, kívülállóktól különbözőnek érzik magukat. A közösség tagjait az azonosulás és az elkülönülés tudata, valamint az tartja össze, hogy olyan saját belső normákkal, értékrenddel rendelkeznek, amelyek kikényszerítése, érvényre juttatásuk előmozdítására képes. A közösséghez tartozás olykor egyéni döntés (vallás), de egy adott közösség jellegadó vonásai gyakran lehetnek a születés által meghatározottak is (nemzeti-, etnikai hovatartozás, szexuális irányultság).¹³

„További kérdés, hogy számít-e a közösség mérete, hiszen sokak szerint minél nagyobb a közösség, annál gyengébb a tagjai közti összetartó erő. Ez azonban nem feltétlenül a mérettől

¹⁰ HALMAI GÁBOR: *Gyűlöletbeszéd és személyiségi jogok*. In: *Fundamentum*, 2001/4. sz. 105-109.

¹¹ KOLTAY ANDRÁS: *A közösségek méltóságának védelme*. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1. sz. 147–169.

¹² 14/2000. (V. 12.) ABh. Kukorelli István különvéleménye.

¹³ BÁRÁNDY: *i.m.* 28-29.

függ. Egy család, mint közösség, nem mindig őrzi meg összetartozását, míg egy templomi közösségben, egyazon egyház tagjai esetében még ismeretlenek közt is felfedezhető kötőerő.”¹⁴

Összegezve azt mondhatjuk, hogy egy adott közösséghez tartozás alapjául szolgáló tulajdonságnak az ember személyiségének olyan lényeges vonását kell képeznie, mely önmagában méltó a jogi védelemre, s ezzel tulajdonképpen megalapozza az adott közösség védelmét is.

2.3. A véleménynyilvánítás szabadsága

A téma tárgyalásának szempontjából a másik kulcsfontosságú alapjog a kommunikációs jogok anyajoga, a véleménynyilvánítás szabadsága. Maga a társadalmi kommunikáció a kommunikációs jogok lévén valósul meg. Ezek alapozzák meg az egyén részvételét a társadalmi- és politikai életben. Éppen ezért a „vélemények piacán” szükség van a gondolatok szabad áramlására, így méltán tartják őket a fejlett demokráciák, jogállamok legbecsesebb szabadságjogának.¹⁵ A szólás szabadsága nélkül demokratikus államrend sem létezhetne, így az emberi élethez és méltósághoz való joghoz hasonlóan a nemzetközi jog emberi jogi dokumentumai kiemelt fontosságú alapjogként ismerik el a szólás szabadságát is.

Mindezt figyelembe véve az AB a 30/1992. (V.26.) számú alaphatározatban ragadta meg az alkalmat arra, hogy kialakítsa saját véleménysszabadság-képét. A tartalomsemlegesség elvének megfogalmazása mellett a testület anyajogként jelölte meg a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot. Az alkotmánybírák döntése szerint alapjog tartalmának meghatározásakor éppúgy hangsúllyal veendő figyelembe az egyéni jogosultság, az egyéni autonómia értéke, mint a közösség – a közvita nyíltságán és a közvélemény szabad alakításán keresztül megnyilvánuló – érdekei, s ez a kettős megalapozás maradt érvényben a későbbi határozatokban is.¹⁶

A közszereplők bírálhatóságáról szóló határozatba foglaltak alapján „a saját törvényei szerint kialakuló közvélemény, és ezzel kölcsönhatásban a minél szélesebb tájékozottságra épülő egyéni véleményalkotás lehetősége az, ami alkotmányosan védelmet élvez. Az Alkotmány a szabad kommunikációt biztosítja, s nem annak tartalmára vonatkozik a szabad

¹⁴ KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, 2009, Századvég Kiadó. 549.

¹⁵ SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar sajtó és médiajog*. Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó. 29.

¹⁶ KOLTAY ANDRÁS: *A véleménynyilvánítás szabadsága. Fogalmi tisztázás az Alkotmány 61. §-hoz*. In: *Századvég, új folyam*, 2008/48. sz. 77-104.

véleménynyilvánítás alapjoga. Ebben a processzusban helye van minden véleménynek – így a károsnak is –, különösen azért mert maga a vélemény minősítése is e folyamat terméke.”¹⁷

Lényeges kérdés még, hogy hogyan definiálhatjuk a véleményt? Ha csak a tényekre, magatartásmódokra, viszonyokra vonatkozó értékítéleteket értenénk alatta, akkor az értékítéleteket tartalmazó tudósítások, hírek nem állnának oltalom alatt. Ugyanakkor lehetetlen lenne elhatárolni egymástól az értékítéletet és a tényt.¹⁸ Ennek okán a tényállítás és a véleménynyilvánítás egyaránt védelem alatt áll, előbbi esetében azonban szűkebb a védelem köre, hisz tényállításoknál figyelemmel kell lenni azok igazságtartalmára is.

2.4. Szabadság vs. méltóság

A mai társadalmi köztudatban e két – az előző fejezetekben felvázolt módon – egymással szemben álló jognak, egymás mellett és egymást kiegészítve kell működnie. Abban az esetben pedig, ha az egyik jogot valaki visszaélészerűen gyakorolja akként, hogy ezzel mások alanyi jogát sérti, erre a jogalkotásnak válaszolnia kell.¹⁹ Dolgozatom külön érdekességét az adja, hogy az élethez és emberi méltósághoz való jog után a második helyre éppen a véleménynyilvánítás szabadságát sorolta a taláros testület az alapjogok hierarchiájában. Nem meglepő tehát, hogy amikor ez a két alapjog összeütközik, nagyon nehéz megtalálni az alkotmányos megoldást. Hosszas fejtörés és a konkrét ügy mélyreható elemzése után sem könnyű állást foglalni az ilyen kérdésekben. A nem ritkán meghökkentő jogesetek sokfélesége és pikantériája indokolja az esetről esetre való alapos mérlegelés fontosságát, a konkrét körülmények alapos kivizsgálását. Ezért nem is igazán lehet általános elveket kialakítani, csupán segítő kezet nyújthatnak a korábbi esetek tanulságai az újabb problémák eldöntésére.

Az alapjogok rangsorában elfoglalt pozíciójából adódóan a szabad véleménynyilvánításhoz való jog jó eséllyel veszi fel a „harcot” az emberi méltósággal. Privilegizált helyzete azonban nem jelenti azt, hogy korlátozhatatlan lenne, pusztán a tartalma alapján viszont semmilyen vélemény sem korlátozható. Ezért mindig fenn kell állnia valamilyen jelentős kényszerítő jognak vagy érdeknek, a kijelentés tartama és körülményei tehát együtt igazolják a korlátozást. Ezek alapján nagyjából négy érték mentén lehet megvonni a véleményszabadság határait. A védendő értékek hierarchiájának élén az állam érdekei (alkotmányos rend, külső és belső

¹⁷ 36/1994. (VI. 24.) ABh. A határozat megállapította továbbá, hogy veszélyes lenne a közvélemény kialakítására, ha a közügyekben részt vevő személyekről nem lehetne szabadon véleményt nyilvánítani.

¹⁸ HALMAI GÁBOR: *Kommunikációs jogok*. Budapest, 2002, Új Mandátum Könyvkiadó. 23.

¹⁹ BÁRÁNDY: i.m. 20.

biztonság, államtitok védelme) állnak, azokat a társadalom érdekei (közérköcs, közbiztonság, köznyugalom), az *egyes társadalmi csoportok érdekei* (faji, etnikai, vallási, nemi diszkriminációval szembeni védelem) és az egyéni érdekek (jó hírnév, becsület, személyes adatok védelme, magánélet szentsége) követik.²⁰ A védelem elsősorban a nézet, a kritika és a bírálat szabadságát tartalmazza, azok szélsőségesebb formáit is beleértve, a tények meghamisítására viszont nem terjed ki.²¹ Ebből következően büntetést az olyan megnyilvánulásokkal szemben helyezhető kilátásba, melyek mások emberi méltóságát durván sértik. Amikor a szólásszabadság korlátozásának kérdése felmerül, legtöbbször a korlátozás ellen és mellett egyaránt lehetséges morális megalapozottságú érveket állítani. Erkölcsi alapon tehát teljes meggyőző erővel számos kérdésben nem támasztható alá sem a szólásszabadság szűkebb, sem tágabb értelmezése.²²

Más a helyzet a méltóság oldalán. Dworkin szerint az emberi jogok úgy működnek mint a kártyajátékokban az aduk.²³ E hasonlatból kiindulva, valamint az AB gyakorlatából arra a következtetésre juthatunk, hogy az emberi méltósághoz való jog tulajdonképpen egyfajta „jolly joker” az emberi jogok „paklijában”, hiszen mint szubszidiárius alapjog (anyajog) mind az Alkotmánybíróság, mind a rendes bíróságok által bármikor felhívható, amikor az Alkotmány nem tartalmaz olyan konkrétan nevesített alapjogot, amely sérült, mégis az emberi méltóság sérelme állapítható meg.²⁴ Ennélfogva még jobban kiszélesedett az az esetkör, amikor az emberi méltóság megsértésére hivatkozva korlátozzák a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot. Ugyanakkor látnunk kell azt is, hogy az emberi méltóság csak az élethez való joggal összefüggésben, azzal egységet képezve korlátozhatatlan (pl. halálbüntetés, abortusz, eutanázia kérdései), ha attól elválik, az egyes, belőle származó részjogosítványok már korlátozhatóak.²⁵ A korlátozás igazolhatósága lényegében minden esetben a szólás által okozott vagy okozható sérelemtől függ, ezt pedig az adott hely, idő és körülmények határozzák meg.

Ezek fényében kell gondos mérlegelést végeznie a jogalkotónak, ill. a jogalkalmazónak, amikor egy konkrét ügyben felmerül a közösségek méltóságának sérelme. A jog tehát – éppen a szabadság és az emberi méltóság megóvása érdekében – a szembenálló érdekek örökös egyensúlyozására kényszerül.

²⁰ HALMAI GÁBOR: *A véleménysszabadság határai*. Budapest, 1994, Atlantisz Könyvkiadó, 276-277.

²¹ 36/1994. (VI. 24.) ABh.

²² KOLTAY ANDRÁS: *A szabadság méltósága*. In: *Századvég*, új folyam, 2008/49. sz. 145-153.

²³ SZIGETI PÉTER, TAKÁCS PÉTER: *A jogállamiság jogelmélete*. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó, 100-101.

²⁴ 8/1990. (IV. 23.) ABh.

²⁵ KOLTAY ANDRÁS: *Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar médiaszabályozásban*. In: *In Medias Res*, 2012/1. sz. 37-66.

3. GLOBÁLIS, EURÓPAI ÉS AMERIKAI FELLÉPÉS A KÖZÖSSÉGEK VÉDELMEBEN

Az emberi méltóság és a véleménynyilvánítás szabadsága az Egyesült Nemzetek Szervezete, az Európa Tanács és az Európai Unió különféle dokumentumaiban is alapvető értékeként jelennek meg, s – kölcsönösen hatva egymásra – egyaránt adnak némi iránymutatást a közösségek védelmére nézve. Az alábbiakban ezeket a lényeges dokumentumokat és az azokhoz köthető nemzetközi szerveket ismertetem.

Ezenfelül e fejezetben mutatom be a magyar szabályozást nagyban befolyásoló német jogszabályi környezetet, valamint a „*clear and present danger*” mérce révén szintén mérvadó amerikai szabályozást is.

3.1. Nemzetközi dokumentumok

3.1.1. ENSZ

Az alapjogok elsőszámú katalógusa, az ENSZ berkeiben elfogadott Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata már az első cikkében kimondja, hogy „Minden emberi lény szabadnak, egyenlő méltósággal és jogokkal születik.” A nyilatkozat tartalmazza a kommunikációs jogokat is, magát a „vélemény és kifejezés szabadságát” pedig a 19. cikkben tárgyalja. Eszerint: „Ez a jog magában foglalja annak szabadságát, hogy véleménye miatt senkit se zaklassanak, továbbá hogy bármilyen eszközzel és hatásokra való tekintet nélkül mindenki tájékozódhasson és tájékoztathasson, és eszméket megismerhessen, információkat és eszméket terjeszthessen.”

A következő lépcsőt a magyar AB által többször is felhívott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmányának elfogadása jelentette 1966-ban. A dokumentum a benne foglalt alapjogokat „az emberi lény veleszületett méltóságából eredő” jogokként kezeli. Az okmány összhangban áll az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatával²⁶, továbbá ki is bővítette azt, a 20. cikkben ugyanis kifejezett korlátozási lehetőségeket is említ. Az (1) bek. szerint

²⁶ 19. cikk 1. „Nézetei miatt senki sem zaklatható.

2. Mindenkinek joga van a szabad véleménynyilvánításra; ez a jog magában foglalja mindenfajta adat és gondolat határokon való tekintet nélküli - szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszése szerinti módon történő - keresésének, megismerésének és terjesztésének a szabadságát is.

3. Az e cikk 2. bekezdésében meghatározott jogok gyakorlása különleges kötelezettségekkel és felelősséggel jár. Ennélfogva az bizonyos korlátozásoknak vethető alá, ezek azonban csak olyanok lehetnek, amelyeket a törvény kifejezetten megállapít, és amelyek a) mások jogainak vagy jó hírnevének tiszteletben tartása, illetőleg b) az állambiztonság vagy a közrend, a közegészség vagy a közérköcs védelme érdekében szükségesek.”

„Minden háborús propagandát törvényben kell megtiltani.” A 2. pont pedig arról rendelkezik, hogy „Törvényben kell megtiltani a nemzeti, faji vagy vallási gyűlölet bármilyen hirdetését, amely megkülönböztetésre, ellenségeskedésre vagy erőszakra izgat.”

Szintén lényeges az 1965-ben kihirdetett a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló new york-i egyezmény, mely „»az előbbieknél részletesebben rögzíti a közösségeket érintő faji megkülönböztetéssel szembeni fellépés és jogalkotási kötelezettség tartalmát.«”²⁷ Az 1. cikk rögzíti a faji megkülönböztetés fogalmát.²⁸ A 3. cikk az apartheid és a faji elkülönítés elleni fellépést rendeli el, míg a 4. cikk meghatározza a törvény által büntetni rendelt cselekmények körét²⁹.

Említést érdemel a CERD (*Committee on the Elimination of Racial Discrimination*, Faji Megkülönböztetés Elleni Bizottság) joggyakorlata és általános ajánlásai, valamint az ENSZ modelltörvénye is. A modelltörvény az eddigieknél némiképp szigorúbb büntethetőségi mércét javasol. A gyűlöletkeltéssel kapcsolatos kísérleti, bűnsegédi és felbujtói alakzatokat is büntetni rendeli, akár csak a személyek csoportjának faji alapon történő rágalmozását.³⁰

3.1.2. Európa Tanács

A különféle, az emberi jogok nemzetközi védelmét biztosító rendszerek közül kétségtelenül az európai működik a leghatékonyabban. A Tanács keretein belül elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezménye az emberi méltósághoz való jogot kifejezetten nem említi ugyan, viszont az abból fakadó emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről gondoskodik, így természetesen a 10. cikkében bőbeszédűen védi a vélemény kifejezésének szabadságát (*freedom of expression*)³¹ is. E rendelkezések betartása felett pedig az Emberi Jogok Európai

²⁷ BÁRÁNDY: *i.m.* 130.

²⁸ Minden olyan különbségtétel, kizárás, megsemmisítés vagy előnyben részesítés, melynek alapja a faj, a szín, a leszármazás, a nemzetiségi vagy etnikai származás, és amelynek célja vagy eredménye politikai, gazdasági, társadalmi, kulturális téren vagy a közélet bármely más terén az emberi jogok és alapvető szabadságjogok elismerésének, egyenrangú élvezetének vagy gyakorlásának megsemmisítése vagy csorbítása.

²⁹ Bizonyos csoportok felsőbbrendűségét hirdető eszme, propaganda terjesztése, faji gyűlölet és megkülönböztetés igazolása, előmozdítása, ill. ilyen cselekmények megtételére való izgatás, továbbá különféle szervezetek, közintézmények és állami hatóságok ilyen irányú tevékenysége.

³⁰ BÁRÁNDY: *i.m.* 134-137.

³¹ Emberi Jogok Európai Egyezménye. 10. cikk

1. „Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát országhatárokon túl és anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhasson. Ez a Cikk nem akadályozza, hogy az államok a rádió-, televízió- vagy mozgókép vállalatok működését engedélyezéshez kössék.

2. E kötelezettségekkel és felelősséggel együtt járó szabadságok gyakorlása a törvényben meghatározott, olyan alakszerűségeknek, feltételeknek, korlátozásoknak vagy szankcióknak vethető alá, amelyek szükséges intézkedéseknek minősülnek egy demokratikus társadalomban a nemzetbiztonság, a területi sértetlenség, a közbiztonság, a zavargás vagy bűnözés megelőzése, a közegészség vagy az erkölcsök védelme, mások jó hírneve

Bírósága örökdik³², ahová a panaszos akkor fordulhat, ha adott államban nincsen további mód az egyedi döntés felülvizsgálatára. Ha a bíróság megállapítja az egyezmény megsértését, kártérítést ítélhet meg a panaszos számára.³³ Megjegyzendő, hogy ítélezése során a bíróság bár elismeri a szólásszabadság önkifejezési funkcióját, mégis instrumentálisan fogja fel a jogot, vagyis azért tekintik védendőnek, mert a kifejezés szabadsága a demokratikus társadalom fejlődésének alapvető feltétele.³⁴

Fontos megemlíteni a Tanács Miniszteri Bizottságának működését is. A Bizottság 1981-ben fogadta el az intoleranciáról szóló nyilatkozatát, melyben elítéli az intolerancia minden formáját, és az abból fakadó erőszakos cselekményeket, s visszautasít minden olyan ideológiát, amely a személyiség lebecsülését, s az emberek veleszületett egyenlőségének tagadását vallja. Mindennek jegyében fokozottan lép fel a rasszista és totalitárius eszmék, ill. az intolerancia valamennyi formája ellen például a 68/98. számú, a faji, nemzeti és vallási gyűlölet felkeltésével szembeni intézkedésekről szóló határozatában, valamint a gyűlöletbeszédéről szóló R (97) 20. számú ajánlásában is. Utóbbi leírja a gyűlöletbeszéd fogalmát³⁵, emellett alapelveként rögzíti, hogy az emberi méltóság tiszteletben tartásának és a véleménynyilvánítás szabadságának összeegyeztetésekor a véleménynyilvánítási szabadság szűken értelmezett és objektív kritériumok szerinti korlátozása mellett kell eljárni.³⁶

A közösségek méltóságának védelmében kardinális szerepet tölt be az Európa Tanács 1993. évi bécsi csúcstalálkozóján létrejött, Európai Rasszizmus és Intolerancia Elleni Bizottság (*European Commission Against Racism and Intolerance*, ECRI). Az ECRI egy független szakértőkből álló testület, melynek feladata a tagállamokban jelentkező rasszizmus és intolerancia, antiszemitizmus, és az ezzel kapcsolatos diszkrimináció figyelemmel kísérése és elemzése, az ellene való állami szerepvállalással kapcsolatos javaslatok megfogalmazása. Szükséges kiemelni a 7. számú, „A rasszizmus és a faji megkülönböztetés elleni küzdelem a nemzeti jogalkotásban” című ajánlását, ami meghatározta a közösség ellen elkövetett büntetendő cselekmények körét.³⁷ Ezt egészítette ki a 9. számú, az antiszemitizmus elleni

vagy jogai védelme, a bizalmas értesülés közlésének megakadályozása, vagy a bíróságok tekintélyének és pártatlanságának fenntartása céljából.”

³² A bíróság néhány fontosabb ítélete, melyekben felmerült a közösségek méltóságának kérdése: *Jersild v. Denmark*, *Lehideux and Isorni v. France*, *Garaudy v. France*, *Gündüz v. Turkey*, *Ceylan v. Turkey*.

³³ KOLTAY: *i.m.* 2009, 106-107.

³⁴ SAJÓ ANDRÁS: *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest, 2005, KJK-KERSZÖV, 81-82.

³⁵ Fajgyűlölet, idegengyűlölet, antiszemitizmus vagy más, intolerancián alapuló gyűlölet, különösen az agresszív nacionalizmuson, etnocentrizmuson, ill. a kisebbségekkel, bevándorlókkel és bevándorolt ősökkel rendelkező személyekkel szembeni intolerancián alapuló gyűlölet terjesztése, szítása, hirdetése vagy igazolása.

³⁶ BÁRÁNDY: *i.m.* 141-143.

³⁷ Gyűlöletre izgatás, nyilvános sértés és rágalmazás, valamely csoporttal szembeni fenyegetés, rasszista ideológiák hirdetése, népirtás és annak tagadása, az eddig felsoroltakat tartalmazó megnyilvánulások tárolása vagy

küzdelemről szóló ajánlás, mely külön is nevesíti a *soá* (holokauszt) tagadását, jelentéktelen színben való feltüntetését, igazolását, helyeslését, továbbá büntetni javasolja a zsidó tulajdon vagy műemlékek antiszemita céllal történő megszenségtelenítését és meggyalázását is.³⁸

Szintén jelentős az Európa Tanács rasszizmus elleni 2008/913/IB kerethatározata. Ennek 1. cikke büntetendő cselekményként jelöli meg a nyilvánosság előtt történő, valamely csoport, ill. annak tagja elleni erőszakra vagy gyűlöletre való uszítást. Szankcionálni rendeli az előbb említett cselekmény röpiratok, képek, egyéb anyagok útján történő terjesztésével vagy forgalmazásával való elkövetését is. Emellett tiltólistára helyezi a népirtás, az emberiség elleni vagy háborús bűncselekmények tagadását, jelentéktelen színben való feltüntetését, s további meghatározott cselekményeket.³⁹ A kerethatározat gyengéjét mutatja azonban annak *lex imperfecta* jellege, mely csökkenti a benne foglalt célkitűzések megvalósulási esélyeit, hiszen maga a határozat is lehetővé teszi a tagállami alkotmányos hagyományokra való hivatkozást, mely révén akadálymentesen leszűkíthetik a szólásszabadság korlátozási körét.⁴⁰

3.1.3. Európai Unió

Az Európai Unió jogalkotó aktusai és az Unió keretei között megvalósuló jogharmonizáció szintén jelentős szereppel bírnak a közösségek védelmében. E tekintetben az Unió elsődleges jogforrásai közül az Európai Unió Alapjogi Chartája kiemelendő, amiben főként az Európai Bíróság ítélkezési gyakorlata került kodifikálásra. Az alapjogi katalógus rögtön az 1. cikkében kimondja az emberi méltóság sérthetetlenségét, azt „tiszteletben kell tartani, és védelmezni kell.” Viszonylag szűken szól a szólás szabadságáról a véleménynyilvánítás és a tájékozódás szabadságáról szóló 11. cikk. Eszerint „Mindenkinek joga van a véleménynyilvánítás szabadságához. Ez a jog magában foglalja a véleményalkotás szabadságát, valamint az információk és eszmék megismerésének és közlésének szabadságát anélkül, hogy ebbe hatósági szerv beavatkozhatna, továbbá országhatárookra való tekintet nélkül.” A cikk (2) bekezdése pedig rögzíti, hogy „A tömegtájékoztatás szabadságát és sokszínűségét tiszteletben kell tartani.”

A másodlagos jogforrások között több olyan irányelvet is találhatunk, ami felhívható a közösségek védelméért folytatott harcban. A személyek közötti, faji vagy etnikai származásra

terjesztése, rasszizmus támogató csoport létrehozása vagy vezetése, faji megkülönböztetés közhivatal ellátása során.

³⁸ BÁRÁNDY: *i.m.* 143-147.

³⁹ Az Európa Tanács 2008/913/IB Kerethatározata. 1. cikk.

⁴⁰ SMUK PÉTER: *Az Európa Tanács rasszizmus elleni kerethatározatával kapcsolatos alkotmányjogi és jogalkalmazói problémák.* In: *Rendészeti Szemle*, 2009/12. sz. 3-17.

való tekintet nélküli egyenlő bánásmód elvének alkalmazásáról szóló 2000/43/EK irányelv például a tagállamoknak a gyűlöletbeszéd tárgyához kapcsolódó belső jogalkotása vonatkozásában is irányadó. Az irányelv tilt minden faji vagy etnikai alapú, közvetlen vagy közvetett megkülönböztetést. Ezt kiegészítendő másik antidiszkriminációs irányelv a foglalkoztatás és a munkavégzés során alkalmazott egyenlő bánásmód általános kereteinek létrehozásáról szóló 2000/78/EK irányelv, mely a foglalkoztatás területén rögzíti a hátrányos megkülönböztetés néhány speciális esetének a tilalmát.

Végezetül említést érdemel az Európai uniónak a rasszizmus és az idegengyűlölet ellen folytatott küzdelmében fontos szerepet betöltő Európai Alapjogi Ügynökség (*European Agency for Fundamental Rights*). A monitoringtestület a rasszizmus és az idegengyűlölet, ill. az azok elleni fellépés tendenciáit vizsgálja, s ezekről jelentést készít.⁴¹

3.2. Németország

Németország szomorú történelmi múltja révén „saját bőrén” tapasztalta meg, hogy a gyűlöletkeltés különféle formái milyen drasztikus következményekkel járhatnak. Ennek tudatában érthető, hogy a német jogpolitika különös gondot fordít a közösségek védelmének megoldására.

„A szólásszabadság németországi érvényesülését az emberi méltóság iránti elkötelezettség és a demokratikus társadalom információs szükséglete közti feszültség jellemzi... A két érték közti feszültség csökkentésére a Német Szövetségi Alkotmánybíróság *ad hoc* mérlegelési technikát alkalmaz, vagyis esetről esetre állapítja meg, hogy a szólásszabadsághoz fűződő érdek és egyéb alkotmányos érdekek konfliktusában melyiknek milyen súlya van, és mennyiben békíthetők össze.”⁴²

3.2.1. „A méltóság alkotmánya”

A német *Grundgesetz* (Alaptörvény) 1. cikke a következőképpen szól: „Az emberi méltóság sérthetetlen. Annak védelme és tiszteletben tartása minden állami szerv kötelezettsége.” A *Grundgesetz* és a Német Szövetségi Alkotmánybíróság (*Bundesverfassungsgericht*, BVerfG) gyakorlatában ez a védelem három szinten, három különböző aspektusból érvényesül. Az első szint a becsület, vagyis az emberi méltóság alapjának az oltalma, ami az Alaptörvény 5. cikke

⁴¹ BÁRÁNDY: *i.m.* 153-161.

⁴² SAJÓ: *i.m.* 2005, 59.

szerint a véleménynyilvánítás legitim korlátja is lehet. A második szintet a nyilvánosság előtti udvariasság és tisztelet minimumkövetelménye jelenti. Ennek betartásáról a *Strafgesetzbuch* (Büntető Törvénykönyv, StGB) 185. § gondoskodik, amely büntetni rendeli a becsületsértést (*Beleidigung*).⁴³ A méltóság védelmének harmadik szintje pedig a rágalmazás (*Verleumdung*) tényállása, amit a StGB 187. § foglal magában⁴⁴, amitől meg kell különböztetni az ún. megszólást (*Üble Nachrede*, 186. §). Rágalmazás esetén ugyanis az elkövető jobb tudomása ellenére állít valaki másról becsületének, ill. jó hírnevének csorbítására alkalmas tény.

A véleménysszabadság (*Meinungsfreiheit*) deklarációját a *Grundgesetz* 5. cikke tartalmazza. A szöveg részben a nácizmusban szerzett tapasztalatokra épül. Az (1) bek. szerint „Mindenkinek joga van véleményét szóban, írásban és képben szabadon kifejezni és terjeszteni, valamint az általánosan hozzáférhető forrásokból akadálytalanul tájékozódni. A sajtószabadság és a rádió és film útján történő hírközlés szabadsága biztosított. A cenzúrának nincs helye.” A (2) bek. nevesíti e jogok korlátait is, melyek az általános törvények előírásai, az ifjúság védelmét szolgáló törvényi rendelkezések és a már említett személyes becsület joga. Ezek a korlátok irányadóak a 3. pontban kifejezetten elkülönített művészet, tudomány, kutatás és tanítás szabadságára nézve is.⁴⁵

Annak megállapítása, hogy egy a kifejezés szabadságát korlátozó törvény kielégíti-e az általánosság alkotmányos követelményét, mindig az eseti mérlegelés eredménye. Az ilyen mérlegelések általános szempontjait elsőként a BVerfG által 1958-ban hozott, híres Lüth-ítélet tartalmazza.⁴⁶ A BVerfG döntése szerint nem csak a véleménysszabadság jogát, hanem annak másokra gyakorolt hatását is védelemben kívánta részesíteni a jogalkotó. Kimondták, hogy az alapvető jogok objektív értékeket jelenítenek meg, melyeknek a jogrendszer egészében kell érvényesülniük, vagyis az alkotmányban biztosított alapvető jogok a törvények közvetítésével kerülnek alkalmazásra a magánszemélyek egymás közti jogviszonyaiban (*Drittwirkung*).⁴⁷ Ez

⁴³ BVerfGE 93, 266 (1995) számú határozat például becsületsértőnek ítélte meg a hadsereg tagjaira nézve „a katonák gyilkosok” („Soldaten sind Mörder”) kijelentést.

⁴⁴ HALMAI GÁBOR: „A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya” (Interjú Winfried Brugerrel). In: *Fundamentum*, 2008/2. sz. 21-24.

⁴⁵ A német jogfelfogásban uralkodónak számító felfogás szerint az 5. cikk bekezdéseinek sorrendiségéből az a következtetés adódik, hogy az alkotmányozó a (2) bekezdésben említett korlátokat nem kívánta a (3) bekezdésben szereplő alapjogokra vonatkoztatni. Ennek az egyébként logikus érvelésnek az egyetlen szépséghibája, hogy ilyen szerkesztési megfontolások alapján a cenzúra tilalmáról az (1) bekezdésben szereplő rendelkezés sem vonatkozhatna a (3) bek. alapjogaira, márpedig abban nincs vita a jogtudósok körében, hogy a művészet és a tanítás szabadsága sem engedi meg a cenzúrát. Lásd bővebben SCHOLZ, RUPERT (1977): *Kommentar zu Artikel 5. Abs. III*. In: MAUNZ-DÜRIG (szerk.): *Kommentar zum Grundgesetz*, München, 1983, Verlag C. H. Beck, 175-207.

⁴⁶ HALMAI: i.m. 1994, 174-176. Az ügy nem melleleg érintette a zsidó közösségeket. Erich Lüth ugyanis annak a Veit Harlan nevű filmrendezőnek a visszatérését bojkottálta, aki a II. világháború alatt még a Harmadik Birodalom dédelgetett antiszemita filmrendezője volt. Harlan ezt sérelmezte, ezért bírósághoz fordult, ahol ugyan még pert nyert, de az ítélet nyomán benyújtott alkotmányjogi panasz alapján a BVerfG már ellenkezőleg döntött.

⁴⁷ BVerfGE 7, 198 (1958).

esetben tehát a kifejezés szabadsága és az általános törvények viszonya egyfajta kölcsönhatásként került értelmezésre.

A szövetségi alkotmánybírák véleményszabadságról alkotott képét egy 1994-es határozat foglalja össze. Eszerint a véleményszabadság semmi esetre sem élvez mindenkor előnyt a személyiség védelmével szemben. A védelem ott ér véget, ahol a vélemények már nem képesek hozzájárulni a demokratikus vélemény- és akaratképzéshez. Ennélfogva ahol a vélemény kifejezését formális büntetőjogi becsületsértésnek vagy rágalmazásnak kell tekinteni, ott a személyiség védelmét automatikusan a véleménynyilvánítás szabadsága elé kell helyezni. Ahol a vélemények szabadsága tényszerű feltételezéseken alapul, a védelem függhet a háttérben meghúzódó tényszerű feltételezésekben rejlő igazságtól.⁴⁸ Más esetekben azt kell eldönteni, melyik jogi érdek érdemel védelmet az adott esetben. Azt pedig ilyenkor is szem előtt kell tartani, hogy fontos közügyek esetében a szólásszabadság mellett szóló védelem érvényesül.⁴⁹

A StGB a fentebb említetteken kívül további közösségsértő magatartásokat is kriminalizált. Így büntetendő a „nemzeti jelképek megcsúfítása” (90a §, *Verunglimpfung des Staates und seiner Symbole*), valamint a „népcsoport elleni izgatás” (130. § *Volksverhetzung*) is. Utóbbi tényállást megvalósító magatartások köre igen tág. Akkor valósul meg, ha a köznyugalom megzavarására alkalmas módon egy nemzeti, faji, vallási vagy etnikai csoport, vagy a felsorolt közösséghez való tartozása okán magánszemély ellen gyűlöletre uszít, erőszakra vagy önkényes intézkedésre buzdít. Továbbá megvalósulhat adott társadalmi csoport nyilvánosan történő gyalázásával, közmegvetéssel vagy rágalmazással is. Ezeket túl büntethető, aki közösséget vagy közösség tagját emberi méltóságában sértő módon állít be, ilyesmit terjeszt, nyilvánosan híresztel. Önálló alapeset a nemzetiszocialista, ill. már önkényuralmi rendszer bűneinek köznyugalom megzavarására alkalmas módon történő helyeslése, tagadása és jelentéktelen színben való feltűntetése is. A kommunista rendszer bűneinek tagadása ugyanakkor nem kerül külön említésre. Itt fontos megjegyezni, hogy utóbbi bűncselekmény esetében nem feltétele a büntetőeljárásnak a magánindítvány megtétele, vagyis azt a törvény hivatalból rendeli üldözni, amennyiben a sértett a lakosság olyan csoportjához tartozik, amely önkényuralmi rendszer általi üldöztetésnek volt kitéve.⁵⁰

⁴⁸ Vö. BVerfGE 54, 208 (1980): A közzétévőnek figyelemmel kell lennie közlése igazságtartalmára. A köztudottan vagy bizonyítottan hamis tényállítások nem állnak a kifejezés szabadságának védelme alatt.

⁴⁹ BVerfGE 90, 241 (1994).

⁵⁰ Strafgesetzbuch. Bundesrepublik Deutschland 194. § *Strafantrag* (1)

3.2.2. Die „Auschwitz-Lüge”

Külön kell szólni a holokauszttagadás, vagyis az „Auschwitz-hazugság” a németországi büntetőjogi helyzetéről, ami már az '50-es évek óta komoly jogpolitikai kérdés.

Az első ilyen eset 1955-ben fordult elő, amikor a *Die Anklage* című újság egy áprilisi számban megjelent egy cikk, amiben azt állították, hogy „csak” háromszázezer áldozata volt a holokausztnak. Ennél is nagyobb vihart kavart az ún. Nieland-ügy (1957). Büntetőjogi következménye azonban egyik esetben sem lett, ezért 1960-ban elfogadták az izgatás vádindítványi megtételeinek megkönnyítését. 1978-ban a később betiltott Nemzetiszocialista Akciófront (*Aktionfront Nationaler Sozialisten*) nevű szervezet demonstrációt szervezett Hamburgban, melynek nyomán kibontakoztak az „Auschwitz-Lüge” alapelvei.⁵¹ Ezt követően a '80-as években a neonáci csoportok megjelenése vetette fel az újabb szigorítás igényét. Az új koncepció szerint a náci népiítés tagadása önálló bűncselekményként jelent volna meg StGB-ban, ehelyett azonban csak azt sikerült kiharcolni, hogy az ilyen becsületsértésnek minősített kijelentéseket hivatalból is lehessen üldözni.⁵²

A hatályos szabályozás szerint akkor lehet az emberi méltóság elleni támadásról beszélni, ha a tettes részéről megállapítható a nemzetiszocialista faji ideológiával való azonosulás. A „hazugság” egyszerű esetének megvalósuláshoz elegendő a zsidók megsemmisítésének pusztá vitatása, ha azt a köznyugalom megzavarására alkalmas módon, például egy gyűlés keretében követik el. A „hazugság” minősített alakzata a zsidóság gyalázásával, ill. közmegvetésnek való kitételével is párosul, vagyis normatív következtetést vagy cselekvésre való felhívást is tartalmaz.⁵³ A StGB alapján tehát a 130. § szerinti „minősített Auschwitz-hazugság” miatt felel az, aki a nemzetiszocialista rendszer bűneit, például a holokausztot az e szakaszban meghatározott, a köznyugalom megzavarására alkalmas módon tagadja. Ám amennyiben ugyanez a magatartás kevésbé súlyos, a köznyugalom megzavarására nem alkalmas, úgy a 185. § szerinti becsületsértés alapján, „egyszerű Auschwitz-hazugság” miatt felel az elkövető⁵⁴, mely a 194. § (1) értelmében szintén hivatalból üldözendő.

⁵¹ A náci egyenruhába öltözött tüntetők számár álarcban felvonulva, antiszemita rigmusok kántálásával kérdőjelezték meg a holokauszt megtörténtét. Az elsőfokú bíróság miután bűnösnek találta a rendezvény értelmi szerzőjét, aki erre panaszt nyújtott be az alkotmánybíróságnak, de azt visszautasították. Ennek nyomán a német Legfelsőbb Bíróság (*Bundesgerichtshof*) is megerősítette: „Aki a zsidók Harmadik Birodalomban történt megölésének történelmi tényét tagadja, nem hivatkozhat a véleménynyilvánítás szabadságának garanciájára.” A döntés minden „zsidó származású emberrel szembeni kollektív becsületsértésnek” minősítette a zsidógyilkosságok tagadását, ezért indítványozási joggal is csak a zsidó származásúak rendelkeznek, a holokausztot pedig történelmi tényként kezelte.

⁵² HALMAI: *i.m.* 1994, 174-176.

⁵³ HALMAI: *i.m.* 2002, 134-135.

⁵⁴ BÁRÁNDY: *i.m.* 164-165.

Míg a „hazugság” egyszerű esetét a *Grundgesetz*-ből is le lehet vezetni, addig a minősítettet csupán azzal igazolják az alkotmánybírák, hogy a történelmi múltra hivatkozva a Németországban élő zsidó emberek becsülete, méltósága és biztonságérzete elleni támadásnak tekintik azt. A holokauszttagadás-ügyben tehát még mindig zéró tolerancia van, vagyis az alsóbb bíróságoknak nem megengedett, hogy amennyiben lehetséges szólásszabadság-barátnak tekintsék az illetet.⁵⁵

3.3. Amerikai Egyesült Államok

Általánosságban elmondható, hogy a szólásszabadság lehető legteljesebb körű védelmét az Egyesült Államok jogrendje biztosítja. A „szabadság hazájában” az alkotmányosság kétszáz éve alatt olyan szintre jutott el a szólás támogatása, ami páratlan a mai világviszonylatban.

1791-ben, négy évvel a ratifikálása után egy alapjogi csomaggal (*Bill of Rights*) egészítették ki az az Egyesült Államok Alkotmányát. Ezen alapjogok közt rögtön az Első Kiegészítés (*First Amendment*) tartalmazza a szólással kapcsolatos jogot, amely megtiltja, hogy a Kongresszus olyan törvényt alkosson, mely a szólás vagy a sajtó szabadságát korlátozná. Ebből is látszik, hogy az amerikai jogfelfogás az amerikai méltóság helyett a szólás szabadságát (*freedom of speech*) tekinti a legalapvetőbb emberi jognak. „Bármiféle, a szólás korlátozására irányuló kormányzati törekvést a legszigorúbb mércével mérnek.”⁵⁶

Az amerikai bírói gyakorlatban a szólásszabadsággal kapcsolatos viták eldöntésénél alkalmazott módszer alapja nem az *ad hoc* mérlegelés, hanem az európai megoldástól teljesen eltérő szigorú kategorizálás. A vizsgált szólást a bíró besorolja valamely előre meghatározott kategóriába, mely lehet fokozottan vagy éppen kevésbé védett. Ez alapján „kevésbé értékesek” (*low value*) a reklámok, az obszcén, bujálkodó, profán, ill. rágalmazó kifejezések, míg „értékesnek” (*high value*) a közéleti és politikai vitákban való bármiféle véleménynyilvánítás és a közéleti szereplők bírálata minősül.⁵⁷ A pusztán tartalomra irányuló (*content based*) korlátozás azonban itt is megengedhetetlen.

A „szabadság alkotmánya” tehát megköveteli valamilyen további nyomós érdek fennállását. Az ide kapcsolódó legfontosabb precedens 1919-ben született meg a Legfelsőbb Bíróságon

⁵⁵ HALMAI: *i.m.* 2008, 21-24.: Talán tanácsos lenne elismerni, hogy létezik egy szólásszabadsággal kapcsolatos doktrína a „normál” esetekre, és egy valamelyest különböző a „kivételes” esetre. Ez viszont magával hozná azt a kérdést, vajon vannak-e még más „kivételes” esetek (pl. más csoporttal szembeni diszkriminatív bánásmód), amelyek legitimálják a szólásszabadság tanának kiigazítását.

⁵⁶ SAJÓ: *i.m.* 2005, 27.

⁵⁷ KOLTAY: *i.m.* 2009, 100-101.

(*Supreme Court*, a továbbiakban: LB). Oliver Wendell Holmes bíró híres különvéleménye szerint a szólás csak nyilvánvaló és közvetlen veszély esetén korlátozható (*clear and present danger*).⁵⁸ Holmes megközelítését sokáig nem fogadták el, először 1951-ben a *Dennis v. United States*-ügyben alkalmazták a fegyveres, erőszakos forradalom szépségeiért lelkesedő kommunistákra.⁵⁹

Egy évvel később a *Beauharnais v. Illinois*-ügyben hozott döntés ismét figyelmen kívül hagyta a tesztet, ugyanis büntetendőnek minősítette a feketéket rablással és más erőszakos bűncselekményekkel vádoló röplapok osztogatását, amelyek csupán önvédelemre hívták fel a fehér lakosságot. Ezt azzal indokolták, hogy a csoport megsértését célzó beszéd analóg az egyén sérelmére elkövetett beszéddel (becsületsértés, rágalmazás), amely pedig tradicionálisan tiltott.⁶⁰ Ezt a felfogást azonban végérvényesen aláásta a *Brandenburg v. Ohio* ügyben hozott döntés. Eszerint a társadalmi viszonyok erőszakos megváltoztatására felhívó propagandabeszéd csak akkor büntetendő, ha annak közvetlen célja valamely törvényellenes cselekedet kiváltása és a kifejtett gondolati tartalmak el is vezethetnek ehhez a cselekedethez, vagyis a közlés magában hordja cselekmény elkövetésének valószínűségét.⁶¹

Láthattuk, hogy Németországban a gyűlöletbeszédre az elnyomás és megsemmisítés eszközeként tekintenek, ezért a német jogrendszer (hasonlóan a többi kontinentális jogrendszerhez), nagyobb hangsúlyt fektet a gyűlöletbeszéd célpontjainak védelmére. Ezzel szemben a jelenleg érvényes amerikai joggyakorlat alapján a szólásszabadság magában foglalja a gyűlöletbeszédet (*hate speech*) is – kivéve az élet vagy a testi épség elleni fenyegetéseket –, vagyis ez a jog általában nagyobb súllyal esik latba a méltóság, becsület, tisztelet, udvariasság és egyenlőség védelmének követelményeinél.⁶² Ezt jól szemlélteti a Viktoria-ügy⁶³, valamint a híres Skokie-ügyben hozott döntés is, ami „a szólásszabadság szőnyege alá söpörte az érintett zsidó lakosok emberi méltóságát” azzal, hogy az LB megengedte a lakónegyedükben tartandó náci felvonulást.⁶⁴ Az ítélet megértse érdekében szükséges megemlíteni, hogy a liberális

⁵⁸ Lásd *Abrams et al. v. United States*, 250. U.S. 616 (1919): A szólás csak a közvetlen ártalom világos veszélye vagy az ártalom előidézésére vonatkozó szándék esetén indokolt. Az ítélet alapján elmarasztalták Abrams-t, aki sztrájkra buzdító röplapokat osztogatott a lőszergyári munkások között az I. világháború alatt.

⁵⁹ SAJÓ: *i.m.* 2005, 31-32.

⁶⁰ BÁRÁNDY: *i.m.* 175.

⁶¹ Lásd *Brandenburg v. Ohio*, 395 U.S. 444 (1969): Az LB ítélete egy Ku Klux Klán csoport vezetőjét, Brandenburgot mentette fel, aki a Klán egyik gyűlésén tartott rasszista beszédet.

⁶² HALMAI: *i.m.* 2008, 21-24.

⁶³ HALMAI: *i.m.* 1994, 159-161.: Az LB úgy találta, hogy keresztet égetni egy fekete család kertjében megengedhető. A többség véleménye szerint a jogalkotó azon szándéka, hogy a gyűlölködő csoportok előítéletes megnyilvánulásait elhallgattassa, nem igazolhatja a tartalom alapján kiválasztott kifejezések korlátozását. A kereszttegetést tiltó rendelet kényszerítő állami érdekekkel sem legitimálható.

⁶⁴ Lásd *National Socialist Party of America v. Village of Skokie*, 432 U.S. 43 (1977): Az Amerikai Nemzeti Szocialista Párt Chicago Skokie nevű elővárosban provokatív (SA-egyenruhát és horogkeresztet viseltek volna)

amerikai felfogás szerint a káros beszéddel szemben rendőrségi fellépés helyett még több beszédet kell állítani, bízva abban, hogy a jó vélemény legyőzi majd a rosszat.⁶⁵

Végül külön említést érdemel nemzeti lobogó megsértésének kérdése. A legkiemelkedőbb egy 1984-ben történt zászlóégetési eset. Johnson egy republikánus pártgyűlésen Reagan elnök újrajelölése elleni tiltakozásképpen elégetett egy zászlót „Amerika, te vörös, fehér és kék, mi köpünk rád” rigmus kántálása kíséretében. Johnsont egy, a zászló meggyalázását tiltó texasi törvény alapján ítélték el. A törvény tiltotta a zászló eltorzítását, bemocskolását, megrongálását, ha az tudatosan olyan módon történik, hogy másokat, akik ezt láthatják, megbotránkoztasson. William Brennan bíró, a szólásszabadság veteránja a többségi indoklásban⁶⁶ úgy vélekedett, hogy a zászlóégetés kommunikatív cselekvés volt, márpedig a jog nem korlátozhatja a szólásszabadságot azért, mert annak tartalmával nem ért egyet. A mások oldalán Rehnquist bíró különvéleménye a legmarkánsabb, szerinte a zászlóégetés nem elengedhetetlen része bármely gondolat kifejtésének, mert az nem egy pusztán gondolat vagy nézőpont, amelyik elismerésért küzd a vélemények piacán. Az LB azonban a későbbi esetekben is megengedhetőnek találta a nemzeti lobogó megsértését.⁶⁷

4. A KÖZÖSSÉGEK MÉLTÓSÁGÁNAK VÉDELME MAGYARORSZÁGON

4.1. A közösségek és az Alaptörvény

2012. január 1-én hatályba lépett Magyarország új alkotmánya, az Alaptörvény, mely azóta már az ötödik módosítását is megélte, és számos változást hozott az emberi jogok területén, így a közösségek védelmének kérdésében is.

felvonulást szervezett. A felvonulást betiltották, arra hivatkozva, hogy a kisvárosban sok holokauszt túlélő él, akik számára a náci felvonulás felérne egy pszichikai terrorral. Az LB viszont megengedhetetlennek tartotta a tiltást, ugyanis az nem felelt meg a „*clear and present danger*” tesztjének. Az ítélet szerint nem lehet az eszmék nyilvános kifejezését megtiltani, pusztán mert azok sértőek a hallgatók egy részére nézve. Arra nézve pedig nincs bizonyíték, hogy a horogkereszt viselése vagy felmutatása bárkit arra izgatna, hogy a náci párt céljait bármilyen úton előmozdítsa.

⁶⁵ Vö. *Murdock v. Pennsylvania*, 319 U.S. 105 (1943): A véleményszabadság hatásos és békés eszköz lehet a polgárok felfogásának megváltoztatására.

⁶⁶ Lásd *Texas v. Johnson*, 491 U.S. 397 (1989): A szólásszabadság amerikai felfogásának jellemzőit jól tükrözik Brennan bíró további szavai, aki szerint nincs megfelelőbb válasz a lobogó elégetésére, mint egy másikat felemelni, vagy tisztelni az égő lobogó előtt. „Nem azzal szenteljük meg a zászlót, hogy megbüntetjük a meggyalázását, mert ezzel csorbítjuk azt a szabadságot, amelyet e dédelgetett jelkép szimbolizál.” (KOLTAY: *i.m.* 2009, 502.)

⁶⁷ KOLTAY: *i.m.* 2009, 501-503.

A német *Grundgesetz*-hez hasonlóan a magyar Alaptörvényből is az emberi méltósághoz való jog dominanciája olvasható ki. A benne foglalt Nemzeti Hitvallás szerint az emberi lét alapja az emberi méltóság. Ennek megfelelően a Szabadság és felelősség című fejezet II. cikke kimondja az emberi méltóság, mint minden embert megillető jog sérthetetlenségét, méghozzá elsőként az alapjogok sorában.

A véleménynyilvánítás szabadságával kapcsolatos alkotmányos és törvényi szabályozás az utóbbi években sokat változott. Magát a véleménynyilvánítás szabadságát biztosító rendelkezés 2010 óta az egyik legtöbbször módosult cikke az alkotmányunknak.⁶⁸ A IX. cikk (1) bek. deklarálja a véleménynyilvánítás szabadságához való jogot, a (2) bek. pedig „elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét, biztosítja a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás feltételeit.”

„Újdonságként” jelenik meg a (4) bekezdésben rögzített véleménynyilvánítási korlát: „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat mások emberi méltóságának a megsértésére.” Az emberi méltóság védelme persze eddig is általánosan elfogadott korlátja volt a szólásszabadságnak. Most viszont már explicit módon is megjelenik ez a korlát. A negyedik módosítás indoklása szerint ez azért szükséges, hogy megteremtődjenek az alkotmányos alapjai annak, hogy a közösségek méltóságának megsértése esetén polgári jogi eszközökkel lehessen szankcionálni a gyűlölködő megnyilvánulások bizonyos eseteit.

E megközelítésből érthető a kifejezetten a közösségek védelmét célzó (5) bek. is, mely szerint „A véleménynyilvánítás szabadságának a gyakorlása nem irányulhat a magyar nemzet, a nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösségek méltóságának a megsértésére. Az ilyen közösséghez tartozó személyek – törvényben meghatározottak szerint – jogosultak a közösséget sértő véleménynyilvánítás ellen, emberi méltóságuk megsértése miatt igényeiket bíróság előtt érvényesíteni.” Az AB erre vonatkozó korábbi gyakorlata ugyanis világossá tette, hogy törvényi szinten nem biztosítható hatékony fellépés a közösségek védelmének kiterjesztése érdekében⁶⁹, ezért mint láthatjuk a jogalkotó az Alaptörvény módosításával kívánja megalapozni azt.

Az alkotmányos alaphelyzet tehát úgy összegezhető, hogy az emberi méltóság és a véleménynyilvánítás szabadsága kiemelt helyet foglalnak el az alapjogok rendszerében, de a véleményszabadság egyes esetekben meghajol az emberi méltóság előtt. Továbbá felmerül a kérdés, hogy újításként értékelhető-e az alaphelyzethez képest a IX. cikk (4) bek., hisz szó szerint értelmezve ez alapján a méltóság minden esetben a szólásszabadság felett állna,

⁶⁸ SMUK PÉTER: *Ostrom vagy felújítás alatt? A véleményszabadság új határai*. In: *Közjogi Szemle*, 2013/2. sz. 25-34.

⁶⁹ T/9929. számú törvényjavaslat Magyarország Alaptörvényének negyedik módosításáról. Részletes Indoklás.

korlátozásának indokoltsága pedig fel sem merülhetne. A hazai alkotmányos felfogás számára azonban nem is ez jelenti az igazi célkitűzést, hanem sokkal inkább a közösségek méltóságának védelme.⁷⁰

4.2. Büntetőjogi vonatkozások

A 2010 óta zajló közjogi változások nem hagyták érintetlenül a büntetőjog területét sem. Az új Büntető Törvénykönyv 2013. július 1-én lépett hatályba, s némileg felbolygatta a közösségek védelmét szolgáló rendelkezéseket is.

Az alább tárgyalt tényállások egytől egyig a véleménynyilvánítás szabadságának büntetőjogi korlátait jelentik a közösségek emberi méltóságának védelme érdekében. Ezen tényállások többsége a köznyugalom elleni bűncselekmények fejezetében található, nem véletlenül, hisz az általuk védett jogi tárgy szinte minden esetben a köznyugalom fenntartása, a társadalmi béke megőrzéséhez fűződő érdek, ezek mellett jelenik meg a közösségek méltóságának tiszteletben tartása.

4.2.1. A gyűlöletbeszéd

A közösségi méltóság megsértésének leggyakoribb formája a gyűlöletbeszéd. Halmai Gábor szerint: „A kommunikációnak ebbe a csoportjába azok a beszédek tartoznak, amelyekkel a beszélő – általában előítélettől vagy éppen gyűlölettől vezérelve – a társadalom faji, etnikai, vallási, vagy nemi csoportjairól, vagy azok egyes tagjairól a csoporthoz tartozásukra tekintettel mond olyan véleményt, ami sértheti a csoport tagjait, és gyűlöletet kelthetnek a társadalomban a csoporttal szemben.”⁷¹ Tilk Péter ezt a fogalmat egy újabb elemmel egészíti ki, szerinte a gyűlöletbeszéd fogalmi eleme a félelemkeltésre való alkalmasság is.

A magyar jogrendszer egészét figyelembe véve az lehet az első benyomásunk, hogy a gyűlölet „ritka fehér holló” a jog világában.⁷² A „gyűlöletbeszéd” kifejezés a magyar jogrendszer egyetlen pontján sem bukkan fel, azon ma elsősorban a közösség elleni uszítás bűncselekményét értjük. A Btk. által nevesített több száz tényállásból csak ebben az egyben szerepel a gyűlölet szó. A közösség elleni uszítás csupán a bűncselekmény elnevezésén

⁷⁰ SMUK: *i.m.* In: *Közjogi Szemle*, 25-34.

⁷¹ HALMAI: *i.m.* 2002, 114.

⁷² FÖLDESI TAMÁS: *A gyűlölet és a büntetőjog (A Janus arcú gyűlöletbeszéd)*. In: *Lábjegyzetek Platónhoz - A gyűlölet*. LACZKÓ-DÉKÁNY (szerk.): Szeged, 2008, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány-Magyar Filozófiai Társaság, 262-272.

változtatott a régi Btk.-beli közösség elleni izgatáshoz képest, annak lényegi tartalma változatlan maradt. A hatályos Btk. szövege tehát így szól: „Aki nagy nyilvánosság előtt a) a magyar nemzet ellen, b) valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási csoport ellen, vagy c) a lakosság egyes csoportjai ellen – különösen fogyatékosra, nemi identitásra, szexuális irányultságra tekintettel – gyűlöletre uszít, bűntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”⁷³ Újdonság a fogyatékos, nemi identitás és szexuális irányultság mint védett csoportképző szempontok nevesítése. Ez azonban érdemi változást nem indukál, hisz ezek a társadalmi csoportok eddig is védelemben részesültek, így megemlítésük csupán egyfajta gesztusként értékelhető az érintettek felé.

Érdemes szólnunk az AB gyűlöletbeszédéről kialakított felfogásáról, a jogalkotó ugyanis a demokrácia két évtizede alatt már több próbálkozást is tett a bűncselekmény fogalmának a kiszélesítésére, s tette mindezt a közösségek védelme jegyében. Az AB négy elvi jelentőségű határozatában „zongorázta végig”, hogy mely elkövetési magatartások pönalizálása minősül alkotmányellenesnek.

Az első eset 1992-ben került a testület elé. A régi Btk. 269. § rendszerváltás után módosított szövege az uszítás mellett egy második bekezdést is tartalmazott. Ez büntetni rendelte azt, „*aki nagy nyilvánosság előtt a magyar nemzetet, valamely nemzetiséget, népet, felekezetet vagy fajt sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el*”. A beadványozók mindkét magatartás kriminalizálását sérelmezték. A taláros testület határozata szerint az (1) bek. szerinti uszítás büntetése alkotmányos, mivel az elkövetési magatartás alkalmas arra, hogy az emberekben a szenvedélyt oly magas fokra lobbantsa, hogy az a rend és béke megzavarásához vezessen. Az emberek csoportja elleni gyűlöletkeltés kártékony hatása ráadásul bizonyított, ellentétben a (2) bekezdésbe foglalt magatartással, aminek büntetése önmagában véve csak elvontan védi a társadalmi békét. Ezen felül a sértő vagy lealacsonyító kifejezés használata nyilvánvaló és jelenlévő veszélyt sem eredményez, ezért annak büntetése alkotmányellenes.⁷⁴

Évekkel később a 269. § újabb módosításon esett át. A jogalkotó felvette a tényállásba a „*gyűlölet keltésére alkalmas egyéb cselekményt követ el*” fordulatot. Az AB ezt a mondatrészt is törölte a tényállásból mivel az leszállítja a korlátozhatóság küszöbét, így az nem felel meg a szükségesség-arányosság tesztjének. A '92-es határozatra visszautalva csak az uszítás foglalja magában a bizonyos mérték feletti veszélyt, ami megengedhetővé teszi a korlátozást.⁷⁵

⁷³ 2012. évi C. tv. a Büntető Törvénykönyvről. 332. §

⁷⁴ 30/1992. (V. 26.) ABh.

⁷⁵ 12/1999. (V. 21.) ABh.

Alkotmánybíráink 2004-ben is a '92-es határozatra hivatkoztak, amikor az uszítást felváltó „*mást gyűlöletre izgat vagy erőszakos cselekmény elkövetésére hív fel*”, ill. „*másokat becsmérel vagy megaláz*” fordulatokat is alkotmányellenesnek minősítették. Döntésüket lényegében arra alapozták, hogy a jogalkotó szándéka nyilván az volt, hogy az izgatás fogalmába ne csak a legveszélyesebb cselekményeket lehessen beleérteni, csökkentve ezzel az alkotmányosan elismert büntethetőségi szintet. Az erőszakos cselekményre való felhívás túl elvontan veszélyeztet, a becsmérlés és a megalázás pedig el sem éri az uszítás szintjét.⁷⁶

Az utolsó alkotmányos próbatételre 2008-ban kerül sor, amikor az Országgyűlés egy új tényállást fogadott el, mely osztozott az eddig tárgyaltak sorsán. A 181/A. § hatálybalépésével büntethetővé vált volna az, *aki nagy nyilvánosság előtt olyan kifejezést használ vagy híresztel, ill. olyan, különösen önkényuralmi rendszerre vagy eszmére emlékeztető vagy utaló testmozdulatot tesz, amely alkalmas arra, hogy csoport becsületét csorbítsa*. A taláros testület úgy ítélte meg, hogy ez esetben a köznyugalom megzavarásra alkalmatlan módon kifejezett vélemény is bűncselekmény lenne, ezért ez még kevésbé alkotmányos mint a 2004-es eset, ráadásul az sem világos kik tartoznak a sértetti körbe.⁷⁷ Az alkotmánybírák rámutattak arra is, hogy nem magának a közösségnek, mint meghatározatlan személyek összességének vagy a tagoktól elváló szervezetnek van méltósága, hanem a közösséget alkotó egyének emberi méltósághoz való alanyi joga érdemes a védelemre.⁷⁸

Összességében elmondhatjuk, hogy a gyűlöletbeszéd hazai pönalizálása stabilizálódott egy biztos szinten, ami kiállta a jogalkotó minden, annak szigorítására irányuló próbálkozását. Az Alaptörvénybe foglalt rendelkezések ugyanakkor már lehetővé tennék az alkotmányosan elismert büntethetőségi szint csökkentését, ilyen irányú próbálkozás azonban még nem történt. A „közösség elleni izgatás” tényállásának „uszítás”-ra való átkeresztelése azonban jelentheti azt, hogy a jogalkotó elfogadta az AB álláspontját, így nem is áll szándékában az uszításnál enyhébb magatartási formák szankcionálása. Említésre méltó Sajó András véleménye is, miszerint a magyar felfogás a tartalmak megkülönböztetésének tilalmához ragaszkodva ellentétbe kerül mind az amerikai, mind az európai felfogással. Az Emberi Jogok Európai Bírósága ítélezési gyakorlata szerint vannak védelemre méltatlan tartalmak: részben éppen

⁷⁶ 18/2004. (V. 25.) ABh. Az AB szerint az sem állítható, hogy minden egyes, az emberi méltóságot sértő nemzeti, etnikai, faji vagy vallási hovatartozás miatt történő becsmérlés vagy megalázás egyben a köznyugalom is megsértésével jár.

⁷⁷ Nem lett volna büntethető, aki az elkövetési magatartást politikai párttal vagy politikai közszereplést is folytató társadalmi szervezettel kapcsolatban közszerepelésükkel összefüggésben tanúsítja.

⁷⁸ 95/2008. (VII. 3) ABh. Figyelemre méltó Kiss László különvéleménye is, miszerint figyelemmel kellett volna lenni a történelmi és társadalmi körülményekre. Továbbá kifejtette, hogy Magyarországon olyan bírói gyakorlat rajzolódik ki, amely a véleménynyilvánítás jogát már csaknem korlátozhatatlannak tekinti.

azok, amelyeket a 2004-ben megsemmisített törvénymódosítással valószínűleg szankcionálni próbáltak.⁷⁹

4.2.2. A nemzetiszocialista és a kommunista rendszerek bűneinek tagadása

A nemzetiszocialista és a kommunista rendszer bűneinek nyilvános tagadása korábban a közösség elleni izgatás körébe tartozó bűncselekmények voltak. Először azonban nem is ez, hanem a holokauszttagadás kriminalizálási igénye merült fel, amit katalizált a zsidók ellen elkövetett sértő megnyilvánulások száma.⁸⁰ 2010-ben hatályba is lépett a régi Btk. 269/C., melyet néhány hónap után máris módosított a jogalkotó azzal, hogy a „holokauszt tényét tagadja” szövegrész helyébe a „nemzeti szocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás és más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja” szövegrészt ültette.

A jogalkotó némileg pontosított formában vezette át a tényállást az új törvénykönyvbe. A hatályos Btk. szövege szerint „Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás vagy más, emberiség elleni cselekmények tényét tagadja, kétségbe vonja, jelentéktelen színben tünteti fel, vagy azokat igazolni törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”⁸¹ Az „igazolni törekvés” itt új elkövetési magatartásként értékelhető.

Az alig néhány éve bevezetett tényállás már az AB próbáját is kiállta. Szinte még „meg sem száradt a tinta” a holokauszttagadás tényállását módosító törvényi rendelkezésen, amikor 2010. augusztus 4-én Biszku Béla, egykori magas beosztású MSZMP-politikus a Duna Televízió Közbeszéd című műsorában az 1956-os forradalmat ellenforradalomnak, nemzeti tragédiának nevezte. Továbbá kifejtette, hogy a forradalom után indult eljárásokat nem tekinti koncepciós pereknek, mert azok, szerinte, „elkövetett cselekmények miatt” indultak. Biszku ellen 2011 januárjában emelt vádat az I. és a XII. kerületi ügyészség a nemzeti szocialista és kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása miatt. A vádirat lényege szerint Biszku a fent említett televíziós műsorban nagy nyilvánosság előtt a kommunista rendszer bűneit jelentéktelen színben tüntette fel.⁸²

A Biszku-per bírója 2011 februárjában azonban függesztette az eljárást, mivel alaptörvényellenesnek ítélte az ügyben alkalmazandó 269/C. §-t, s kezdeményezte az tényállás Alaptörvénnyel való összhangjának a felülvizsgálatát. Az AB soron kívül hozott határozata

⁷⁹ SAJÓ ANDRÁS: *A faji gyűlölet igazolása büntetendő. Fundamentum*, 2004/4. sz. 21-34.

⁸⁰ HALMAI: *i.m.* 2002, 119-124.

⁸¹ 2012. évi C. tv. 333. §

⁸² <http://www.mabie.hu/node/618> (2013. október 26.)

szerint egyrészt „a nemzetiszocializmus és a kommunizmus bűneinek tagadása a véleménynyilvánítás szabadságával való olyan visszaélésnek tekintendő, ami nem csupán az áldozatok közösségének, de a velük közösséget vállaló, demokratikus értékek mellett elkötelezett állampolgárok méltóságát is súlyosan sérti.” Másrészt „a demokratikus működés alapfeltétele a jogállamiság legfontosabb értékei melletti társadalmi elkötelezettség megóvása... e törekvés, mint alkotmányos cél érdekében is szükséges a demokratikus eszme társadalmi megkérdőjelezésére alkalmas megnyilvánulások elleni hatékony fellépés.” Harmadrészt a rendelkezés a köznyugalmat is védi, márpedig a szóban forgó bűnök nyilvános tagadása arra is alkalmas lehet, hogy közfelháborodást keltve, a köznyugalom megzavarásához vezessen. Mindezen alkotmányos értékeket és célokat figyelembe véve a véleménynyilvánítás szabadságának e büntetőjogi korlátozása szükséges és arányos mértékűnek tekinthető.⁸³

Noha egyetértve az alkotmánybírákkal helyeslendő az ilyen jellegű cselekmények szankcionálása, azonban a köznyugalom védelmének kifejezett igénye nem jelenik meg a tényállás szövegében, így az alapján a köznyugalom megzavarására alkalmatlan módon is elkövethető e bűncselekmény, ami még problémás lehet.

4.2.3. Önkényuralmi jelképek használata

1993-ban egy másik új tényállással egészült ki a Btk. A 269/B. § büntetni rendelte a különféle önkényuralmi jelképek terjesztését, nagy nyilvánosság előtt való használatát, ill. közszemlére tételeit. Büntetőjogi felelőssége nem volt megállapítható annak, aki e cselekményét ismeretterjesztő, oktatási, tudományos vagy művészeti céljából követi el.⁸⁴

2000-ben ez a rendelkezés is alkotmánybírói normakontroll alá került a véleményszabadság korlátozása miatt. A taláros testület megállapította, hogy gyűlésre uszítás tényállásánál szélesebb körben, de a gyalázkodásnál szűkebben, alkotmányosan büntetőjogi korlátozás alá vonható a közösségek méltóságát sértő, köznyugalmat veszélyeztető magatartás is, vagyis a köznyugalom bizonyos mértékű megzavarása igazolhatja a szabad véleménynyilvánítás korlátozását. Az AB hangsúlyozta Magyarország sajátos történelmi helyzetét is. A múltban sérelmet elszenvedett emberekben és különféle közösségekben az önkényuralmi jelképek használata ugyanis fenyegetettségérzetet, konkrét tapasztalatokon

⁸³ 16/2013. (VI. 20.) ABh.

⁸⁴ 1978. évi IV. tv. a Büntető Törvénykönyvről. 269/B. §

alapuló félelmet ébreszthet, hiszen a jelképek a totalitárius eszmékhez kapcsolódó embertelenségek megismétlődésének rémét keltik fel.⁸⁵

A tényállás márpedig sántikált, hiszen az alapján a (2) bek. által meghatározott kivételeket leszámítva bármilyen, köznyugalom megzavarására alkalmatlan magatartást is büntetni lehetett, így az izgatási határozatokhoz viszonyítva alkotmányellenes. Kukorelli István fel is rótt a testületnek, hogy itt is a „*clear and present danger*” mércét kellett volna alkalmazni.⁸⁶

Ezt a kialakult állóvizet látszott felkavarni Vajnai Attila Strasbourgig is eljutott ügye. Vajnai egy bejegyzett politikai párt tisztségviselőjeként, a párt jogszerűen tartott rendezvényén viselte a vörös csillagot, s tartott ott beszédet. A Fővárosi Bíróság 2005-ben vétkesnek találta Vajnait önkényuralmi jelkép használata miatt. Ezzel szemben az Emberi Jogok Európai Bírósága elmarasztalta Magyarországot, mivel Vajnai a vörös csillagot, mint a munkásmozgalom évszázados jelképét viselte. A strasbourgi székhelyű bíróság döntésében azt is „megállapította, hogy a tilalom túlságosan széleskörű, tekintettel a vörös csillag többes jelentésére.”⁸⁷

Az eset ellenére a szóban forgó tényállás érintetlenül maradt, 2012-ben azonban maga Vajnai Attila a véleménynyilvánítás aránytalan korlátozására és a saját ügyében hozott strasbourgi ítéletre hivatkozva az AB górcsőbe elé küldte azt. A taláros testület figyelembe vette, hogy a 14/2000 (V.12.) határozatában már döntött a Btk. 269/B. §-ának alkotmányosságáról, azonban az Emberi Jogok Európai Bíróságának ítélete fényében „már nem tartható az az érv, hogy a korlátozás »a demokrácia megszilárdításának és fenntartásának biztosítása végett szükséges.«” Az AB döntése szerint az önkényuralmi jelképek betiltásának természetesen lehet helye, különösen, hogy „a XX. század szélsőséges politikai diktatúráihoz kötődő szimbólumaival összefüggő magatartások egyrészt érzékenyen érinthetik, illetve sérthetik az emberi méltóságot, másrészt ellentétesek az Alaptörvényből levezethető alkotmányos értékrenddel”. A Btk.-ban szereplő tiltás azonban túlságosan tág, „mert nem differenciál, hanem a jelképhasználatot általában rendeli büntetni”. Márpedig vizsgálni kellene a jelképek használatának célját, az elkövetés módját vagy annak hatását. Ennek hiányában viszont „olyan magatartások is büntetendőnek minősülnek, amelyek bűncselekménnyé nyilvánítása aránytalanul korlátozza a véleménynyilvánítás szabadságát”.⁸⁸

A fenti határozat értelmében az új Btk.-ba változatlan szöveggel beemelt tényállást, még a hatályba lépése előtt megsemmisítésre ítélték. A jogalkotó tehát a következőképpen írta át az

⁸⁵ 14/2000. (V. 12.) ABh. Holló András párhuzamos indoklásában nem találta kielégítőnek ezeket az érveket, mivel az ilyen cselekmények a demokratikus jogállam és annak védelmét szolgáló tilalmakba is ütköznek.

⁸⁶ Uo. Kukorelli István különvéleménye.

⁸⁷ KOLTAY ANDRÁS: A Vajnai-ügy. In: *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1. sz. 77-82.

⁸⁸ 4/2013. (II. 21.) ABh.

akkor, ill. a jelenleg hatályos Btk. szövegét: „Aki horogkeresztet, SS-jelvényt, nyilaskeresztet, sarló-kalapácsot, ötágú vöröscsillagot vagy ezeket ábrázoló jelképet a köznyugalom megzavarására alkalmas – különösen az önkényuralmi rendszerek áldozatainak emberi méltóságát vagy kegyeleti jogát sértő – módon a) terjeszt, b) nagy nyilvánosság előtt használ, vagy c) közszemlére tesz, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt elzárással büntetendő.”⁸⁹ Ez a megfogalmazás implicálja a korábbi (2) bekezdésbe foglalt mentesítő körülményeket, valamint pontosabban körülírja a bűncselekmény eredményének megvalósulási feltételeit is.

4.2.4. Nemzeti jelkép megsértése

Szintén 1993-ban került be a Btk.-ba a nemzeti jelképek büntetőjogi védelmét biztosítani hivatott bűncselekmény. Az AB az ezredfordulón döntött e rendelkezés alkotmányossága felől is. A beadott indítvány szerint a Btk. 269/A. § sértette a véleményszabadságot azáltal, hogy e szakasz szabadságvesztéssel sújtotta azt, aki nagy nyilvánosság előtt a Magyar Köztársaság himnuszát, zászlaját vagy címerét sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, vagy más ilyen cselekményt követ el.

Döntése során az AB összehasonlító elemzést alkalmazott, mely során arra a következtetésre jutott, hogy a felségjelvényeket, ill. állami jelképeket Európa-szerte a magyarhoz hasonló terjedelmű büntetőjogi szankcióval védik, megsértésüket az állam elleni bűncselekmények közt említik. A fokozott védelmet indokolja továbbá az Alkotmány XIV. fejezete, mely az ország külső és belső integritásának alkotmányos szimbólumaként kezeli az ott felsorolt nemzeti jelképeket, s a Btk. is csak ezeket védi. A felségjelvények emellett szorosan kapcsolódnak az alkotmányos demokrácia megteremtéséhez is. Nem utolsó sorban figyelembe kell venni a történelmi körülményeket is, az előző rendszer internacionalizmusa ugyanis elnyomta a nemzeti jelképek használatát. Mindezek alapján az AB elutasította a megsemmisítésre irányuló indítványt.⁹⁰

Fontos megemlíteni a határozathoz csatolt párhuzamos indoklásokba foglaltakat is. Erdei Árpád kiemelte, hogy a véleménynyilvánítási szabadságot a köznyugalom védelme mellett közösségek méltósága érdekében is lehet korlátozni.⁹¹ Harmathy Attila pedig rámutatott, hogy a strasbourgi emberi jogi bíróság gyakorlatának is megfelel az ilyen korlátozás. Érdekesnek

⁸⁹ 2012. évi C. tv. 335. §

⁹⁰ 13/2000. (V. 12.) ABh.

⁹¹ Az AB szerint a nemzeti jelképek a nemzethez mint közösséghez való tartozás kinyilvánításának eszközei is. Jelen esetben tehát a magyar nemzet, mint többségi társadalmi csoport minősül védendő közösségnek.

mondható Kukorelli István állásfoglalása, aki párhuzamos indoklásában tulajdonképpen támadta a határozatba foglaltakat. Szerinte ugyanis az Alkotmány 61. §-ának (szabad véleménynyilvánítás joga) alkalmazási körét kissé leszűkítették. A határozatban ki kellett volna mondani, hogy a szólásszabadság, a művészeti kifejezés és a tudomány szabadsága némileg elsőbbséget élvez a nemzeti jelképek büntetőjogi védelmével szemben. „Nem minősíthető ugyanis társadalomra veszélyesnek önmagában a nemzeti jelképeket érintő negatív vélemény kifejezése, a tudományos bírálat, de még az olyan művészi kifejezés sem, amely a jelképeket meghökkentő módon értékeli vagy azokat sajátos szemléltető eszközként használja.”

Kukorelli meglátása azonban az új Btk.-ban már megjelenni látszik. A jelenleg hatályos rendelkezés így szól: „Aki nagy nyilvánosság előtt Magyarország himnuszát, zászlaját, címerét vagy a Szent Koronát sértő vagy lealacsonyító kifejezést használ, illetve azokat más módon meggyalázza, ha súlyosabb bűncselekmény nem valósul meg, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”⁹² Az „*illette azokat más módon meggyalázza*” fordulat beemelését a „*vagy más ilyen cselekményt követ el*” fordulat helyére értékelhetjük az elköveti magatartások leszűkítéseként, hiszen a „meggyalázás” nem feltétlenül foglalja magában a negatív véleményt, ábrázolást, kritikát vagy bírálatot. Emellett láthatjuk, hogy a Szent Koronával is kiegészült a védendő nemzeti jelképek köre, megfelelően ezzel az Alaptörvény értékrendjének is. Smuk Péter szerint azonban meglepő lenne, ha a tényállás megállna az AB előtt a véleményszabadsággal szemben. A Korona ugyanis eleve védelemben részesül a címer részeként, viszont a szintén címeren szereplő kettős keresztet például nem illeti meg ilyen erős védelem. Gyengíti a védelem alapját a Nemzeti Hitvallás is, mely szerint „tiszteletben tartjuk” a Szent Koronát.⁹³

4.2.5. Egyéb emberi méltóság ellen irányuló bűncselekmények

A teljesség igényére való tekintettel indokolt röviden bemutatni azokat a tényállásokat is, amelyek védett jogi tárgya az előbbiektől eltérően kifejezetten az emberi méltóság védelméhez fűződő társadalmi érdek, minthogy ezek alkalmazási területe az Alaptörvény IX. cikk (5) bek. értelmében már a közösségek méltóságának megsértésére is kiterjeszthető. Ennek értelmében

⁹² 2012. évi C. tv. 334. §

⁹³ SMUK PÉTER: *Nemzeti értékek az Alaptörvényben*. In: SZOBOSZLAI-DELI (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, Győr, 2013, Universitas-Győr, 446-463.

fogalmilag elképzelhető a rágalmazás⁹⁴, becsületsértés⁹⁵ és a kegyeletsértés⁹⁶ egy egész közösség sérelmére való elkövetése. Bár e felsorolt bűncselekmények a 231. § értelmében csak magánindítványra büntethetők, az Alaptörvény ominózus cikke viszont már megadja a közösségek tagjainak is azt a jogot, hogy az őket, emberi méltóságuknál fogva ért sérelem miatti igényeiket bíróság előtt érvényesítsék.

Mindez tulajdonképpen szabad kezet ad a jogalkalmazónak arra, hogy a gyűlöletbeszéd – korábban alkotmányellenesnek minősített – enyhébb formáit is szankcionálhassa, például a közösség sérelmére elkövetett gyalázkodást. A bírói gyakorlat ilyen irányba való eltolódása azonban a véleménysszabadság aránytalan korlátozásához is vezethet, hiszen a bűncselekmény annyi rendbéli ahány sértettje van. Több vagy akár több száz becsületében vagy jó hírnevében sértve érzett feljelentő esetén mégis mihez kezdene a jogalkalmazó? Ráadásul az elkövető csak akkor mentesül a büntetőjogi felelősség alól, ha a becsület csorbítására alkalmas tény valónak bizonyul, a bizonyítási teher viszont az elkövetőt terheli.⁹⁷

Ákárhonnan is nézzük, az véleménysszabadság eddig lefektetett alkotmányos határai átszakadhatnak.

4.3. Polgári jogi aspektusok

A közösségi méltóság védelmének természetesen a polgári jog területén is van „keresni valója”, így az utóbbi évek intenzív jogalkotói tevékenysége ezt a jogterületet sem kerülte el. Magyarország új Polgári Törvénykönyve (Ptk.) 2014. március 15-én lépett hatályba. A problémák megértése érdekében azonban előbb szükséges röviden ismertetni a közösségek védelmének helyzetét a korábbi polgári jogi kódex alapján is.

⁹⁴ 2012. évi C. tv. 226. § (1) „Aki valakiről más előtt a becsület csorbítására alkalmas tényt állít, híresztel, vagy ilyen tényre közvetlenül utaló kifejezést használ, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”
(2) A büntetés két évig terjedő szabadságvesztés, ha a rágalmazást a) aljas indokból vagy célból, b) nagy nyilvánosság előtt, vagy c) jelentős érdeksérelmet okozva követik el.”

⁹⁵ Uo. 227. § (1) „Aki a 226. §-ban meghatározottakon kívül mással szemben a) a sértett munkakörének ellátásával, köz megbízatásának teljesítésével vagy közérdekű tevékenységével összefüggésben vagy b) nagy nyilvánosság előtt a becsület csorbítására alkalmas kifejezést használ, vagy egyéb ilyen cselekményt követ el, vétség miatt egy évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

(2) Az (1) bekezdés szerint büntetendő, aki a becsületsértést tettelesen követi el.”

⁹⁶ Uo. 228. § „Aki halottat vagy emléket a 226. vagy a 227. §-ban meghatározott módon meggyalázza, vétség miatt az ott meghatározott büntetéssel büntetendő.”

⁹⁷ A valóság bizonyítását a bíró diszkrecionális jogkörében rendelheti el. Ennek akkor van helye, „ha a tény állítását, híresztelését, illetve az arra közvetlenül utaló kifejezés használatát a közérdek vagy bárkinek a jogos érdeke indokolta.” (Btk. 229. §)

4.3.1. A közösségek védelme a „rég” Ptk.-ban

A „rég” Ptk. általánosságban védte a nyílt taxációval felsorolt személyiségi jogokat.⁹⁸ Ezek megsértése esetén a sérelmet szenvedett fél a 84. § alapján tarthatott igényt a jogvédelemre. Noha a közösséghez való tartozásra irányuló sértések még nem álltak kifejezett tilalom alatt, de az levezethető volt az egyébként védelem alatt álló emberi méltóságból. Ugyanakkor, ha egy közösség tagja erre hivatkozva pert indított, az elkövető könnyen kibújhatott a felelősség alól mondván, hogy magatartásával a vele szemben álló felet nem kívánta közvetlenül megsérteni.

Ezt a „páthelyzetet” kísérelte meg feloldani a jogalkotó, kiterjesztve a közösséghez való tartozáson alapuló személyiségsértő megnyilvánulásokra is a polgári jogi védelmet. A 2007 őszén benyújtott, T/3719. számú törvényjavaslat az egyén méltóságának sérelmét tette megállapíthatóvá, ha azt a közösséget érne atrocitás, amelyhez az egyén tartozik.⁹⁹ Példálódzó jelleggel nevesített néhány ilyen védett közösséget képző tulajdonságot is: nemzeti vagy etnikai kisebbséghez való tartozás, vallás, szexuális irányultság és nemi identitás. A javaslat kifejezetten rögzítette a kimentési tilalmat, miszerint a jogsértő már nem hivatkozhat arra, hogy sérelmezett magatartása nem közvetlenül és felismerhetően az a sérelem alapján igényt érvényesítő fél vagy felek ellen irányult. Mindezt azzal indokolták, hogy a már akkor előkészület alatt álló új Ptk. is kiemelt figyelmet fordít majd az emberi méltóság védelmére, ezért a Ptk. módosításának is „célja annak egyértelművé tétele, hogy léteznek olyan életbeli esetek, amikor egy közösséget érő sértő megnyilvánulások a közösség tagjainak emberi méltóságát, általános személyiségi jogait sértik. Ha az adott közösség kellően szűk, és olyan tulajdonság határozza meg, amely az emberi személyiség lényegi vonása, akkor a közösség elleni megnyilvánulás »átsugárzik« az adott közösséghez tartozó egyénekre.”¹⁰⁰ A javaslat emellett érvényesíthetővé tette az ilyen irányú igényeket az emberi és állampolgári jogok védelmét célzó közhasznú társadalmi szervezetek vagy alapítványok javára is.¹⁰¹

Az AB azonban nem találta kielégítőnek mindezen érveket, amikor a javaslat megsemmisítését mondta ki, az ugyanis több sebből vérzett. Egyrészt diszkriminatívnak találták azt, mert a többségben lévő közösségeket meg sem említi, csupán a kisebbségben lévő csoportokról szól, de még azok közül is csak önkényesen szelektál. Másrészt bár az AB elismerte, hogy bizonyos esetekben a közösséghez tartozás az ember személyiségének meghatározó eleme lehet, s így az védelmet élvezhet, a „községek méltósága” önálló

⁹⁸ 1959. évi IV. tv. a Polgári Törvénykönyvről. 75-76. §

⁹⁹ SMUK: *i.m.* In: *Közjogi Szemle*, 25-34.

¹⁰⁰ Itt az AB álláspontját is idézték: az adott közösséghez az tartozik, aki magát a közösséghez tartozónak vallja.

¹⁰¹ T/3719. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról.

alapjogként mégsem értelmezhető, az „átsugárzásra” pedig túl tág keretek között és az egyén csoporthoz fűződő kapcsolatának intenzitásától függetlenül kerülhet sor. Harmadrészt a közhasznú szervezetek keresetek keresetindítási joga éppen hogy sérti a méltóságból levezetett önrendelkezési jogot. Ráadásul a módosítás a párhuzamos igényérvényesítés lehetőségét sem zárja ki, ami végeredményben a többszöri értékelés tilalmába is ütközne.¹⁰²

4.3.1. Az új Ptk.

Az új Ptk. jelentős változásokat hozott a közösségek személyiségi jogainak védelmére nézve, részben a 2008-ban megsemmisített próbálkozás tanulságaiból kiindulva. A törvény alkotmányosságát utólagosan, – mint ahogy arra már utaltam – az Alaptörvény módosításával biztosította az Országgyűlés.

Az új Ptk. is kimondja a személyiségi jogok általános védelmét – immáron kifejezetten az emberi méltóságból levezetve¹⁰³ –, s nevesíti a védendő személyiségi jogokat¹⁰⁴, melyek köre némileg ki is bővült. A 2:45. § meghatározza a becsületsértés („más személy társadalmi megítélésének hátrányos befolyásolására alkalmas, kifejezésmódjában indokolatlanul bántó véleménynyilvánítás”) és a jó hírnév megsértésének („valaki más személyre vonatkozó és e személyt sértő, valótlan tényt állít vagy híresztel, vagy valós tényt hamis színben tüntet fel”) polgári jogi fogalmát is. A kegyeleti jogot pedig a 2:50. § tartalmazza.

A legfontosabb változás az – ismerősen csengő – 2:54. § (5) bek.: „A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji vagy vallási közösséghez tartozásával összefüggésben a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezésmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított harmincnapos jogvesztő határidőn belül személyiségi jogát érvényesíteni. A közösség bármely tagja a jogsértéssel elért vagyoni előny átengedésének kivételével a személyiségi jogok megsértésének valamennyi szankcióját érvényesítheti.”

¹⁰² 96/2008. (VII. 3) ABh.

¹⁰³ 2013. évi V. tv. a Polgári Törvénykönyvről. 2:42. §. „Az emberi méltóságot és az abból fakadó személyiségi jogokat mindenki köteles tiszteletben tartani. A személyiségi jogok e törvény védelme alatt állnak.”

¹⁰⁴ *Uo.* 2:43. §. Élet, testi épség, egészség; személyes szabadság, magánélet, magánlakás; becsület jó hírnév; magántitokhoz és személyes adatok védelméhez való jog; névviseléshez való jog; valamint képmáshoz és hangfelvételhez való jog megsértése; ill. személy hátrányos megkülönböztetése.

A jogkövetkezmények (2:51-53. §) igazodnak a korábbi szabályozáshoz, így továbbra is beszélhetünk felróhatóságtól független szankciókról¹⁰⁵ és kártérítési felelősségről, valamint lényeges újításként jelenik meg a sérelemdíj¹⁰⁶. Mindemellett a (4) bek. lehetővé teszi az ügyész számára az (5) bek. szerint jogosult hozzájárulása nélkül is a keresetindítást, ha a személyiségi jog megsértése közérdekbe ütközik.

Az új Ptk. tehát elismeri a közösségről az egyénre „átsugárzó” sérelem konstrukcióját. Előrelépésként értékelhető ugyan, hogy a sértő magatartásnak súlyosan vagy indokolatlanul bántónak kell lennie, viszont a korábbi problémák közül többet sem sikerült végleg elsimítani. Egyrészt a közösség fogalma ugyan bővebb lett – nevesíti a magyar nemzetet is, ami utalhat a többségben lévő közösségek jogainak az elismerésére –, de még mindig nincs elég pontosan meghatározva, így nem fedi le a lakosság minden csoportját. Másrészt hiányzik a 2007-es törvényjavaslatban rendezett kimentési tilalom, így a 2:54. § (5) célja gyakorlatilag kiüresedik. Harmadrészt a Polgári perrendtartás (Pp.) legutóbbi módosítása ugyan már kizárja, hogy több per folyjon egymás mellett párhuzamosan¹⁰⁷, de csupán egy harmincnapos jogvesztő határidővel próbálja meg lecsökkenteni a jogalkotó az ily módon indítható keresetek számát, ezen időkorlát alatt azonban feltehetően nem csak a közösség ténylegesen sérelmet szenvedett tagjai jutnak el a keresetindításig. Ez felveti azt a nyugtalanító kérdést is, hogy a bíróság hogyan tudná kielégíteni akár felperesek százainak az igényeit. Nem utolsó sorban az ügyész keresetindítási lehetősége is problémás lehet még a későbbiekben, ugyanis általa az egyén önrendelkezési joga ismételten sérül.

¹⁰⁵ Uo. 2:51. §. Jogsértés megtörténtének bírósági megállapítása, jogsértés abbahagyására való kötelezés, eltiltás a további jogsértéstől, nyilvános elégtétel, sérelmes helyzet megszüntetése, jogsértés előtti állapot helyreállítása, jogsértéssel elért vagyoni előny átengedése.

¹⁰⁶ Uo. 2:52. §. Akit személyiségi jogában megsértenek, sérelemdíjat követelhet az őt ért nem vagyoni sérelemért. A jogsértés tényén kívül további hátrány bekövetkeztének bizonyítása nem szükséges. Mértékét pedig a bíróság az eset körülményeire – különösen a jogsértés súlyára, ismétlődő jellegére, a felróhatóság mértékére, a jogsértésnek a sértettre és környezetére gyakorolt hatására – tekintettel, egy összegben kell meghatározni.

¹⁰⁷ 1952. évi III. tv. a polgári perrendtartásról. 23., 347-348/A. §. A Pp. a közösséghez tartozással összefüggő pereket az alperes lakóhelye, tartózkodási helye, ill. székhelye szerint illetékes törvényszékhez telepíti (ezek hiányában pedig a Fővárosi Törvényszékhez). Emellett elrendeli az ugyanazon ténybeli alapból származó ilyen perek összekapcsolását.

ÖSSZEGZÉS: KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK AZ MEGÚJULT JOGSZABÁLYI KÖRNYEZET FÉNYÉBEN

Láthattuk tehát, hogy a jogalkotó közösségek méltóságának fokozott védelmére irányuló törekvéseit nem törte le a megannyi sikertelen, megsemmisítésre ítélt törvényjavaslat sem. Mutatja ezt, hogy az elmúlt egy-két évben látványosan meg lett bolygatva a közösségek védelmére vonatkozó szabályozás. Ám ezúttal – előrelátóan – már az Alaptörvényt is a korábbi alkotmánybírói gyakorlat semlegesítése céljából módosították. E célokat látszik biztosítani az Alaptörvény hatályba lépése előtt meghozott alkotmánybírói döntések – negyedik módosítás általi – hatályon kívül helyezése is.

E törekvések megvalósítása és az Alaptörvény ehhez igazodó „finomhangolása” azonban nem lehet elégséges ahhoz, hogy azok jelen formájukban tartósan rögzüljenek is. A taláros testület korábbi döntései ugyanis következetesen védték a véleményszabadság gondosan meghúzott alkotmányos határait, melyek figyelmen kívül hagyása bizonyos esetekben az újonnan alkalmazható büntető- és polgári jogi szankciók aránytalanságát eredményezi.

Véleményem szerint a közösség elleni uszítást és az önkényuralmi jelképek használatát tiltó rendelkezések jelenlegi formájukban arányban állnak az általuk védett társadalmi érdekekkel. Az általuk büntetni rendelt magatartások kétség kívül átlépik a véleményszabadság határát, hiszen megzavarhatják a köznyugalmat és súlyos méltóságbeli sérelmet okozhatnak a védett társadalmi csoportoknak.

Az előbbiekkal ellentétben a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek bűneinek nyilvános tagadása nem került kielégítő módon szabályozásra. Amint azt a 16/2013. (VI. 20.) számú AB határozat – nagyon helyesen – kimondta, a rendelkezés a köznyugalmat is védi, s a benne foglalt magatartások közfelháborodás keltésére alkalmasak lehetnek. Ez a kritérium azonban nem jelenik meg a tényállásban. Ebből kifolyólag a 333. §-t a következőképpen kellene módosítani: „Aki nagy nyilvánosság előtt a nemzetiszocialista vagy kommunista rendszerek által elkövetett népirtás vagy más, emberiség elleni cselekmények tényét – *a köznyugalom megzavarására alkalmas módon* – tagadja, kétségbe vonja, jelentéktelen színben tünteti fel, vagy azokat igazolni törekszik, büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.”

A nemzeti jelképek megsértése esetében egyet kell értenem azzal, hogy a Szent Korona büntetőjogi védelme nincs kellően megalapozva. A nemzeti értékek iránti tisztelet tükrében persze érthető, hogy a jogalkotó védelem alá akarta helyezni ezt a nemzeti összetartást is

jelképező, felbecsülhetetlen értékű koronázási ékszer, ennek alkotmányos megalapozása érdekében az Alaptörvény újabb módosítása lenne szükséges. Álláspontom szerint mégsem ez lenne a helyes megoldás, sokkal inkább a Szent Korona kivétele a tényállás szövegéből.

A rágalmazás, becsületsértés és kegyeletsértés tekintetében felmerült problémákra pedig egyértelműen a bírói gyakorlatnak kell reagálnia, mégpedig azzal, hogy nem ismeri el a büntetőjog területén is az „átsugárzó” sérelem elvét. Emellett talán érdemes lenne kifejezetten leszögezni, hogy ettől függetlenül az egyént egy adott közösséghez való tartozásánál fogva is érheti becsületének csorbítására alkalmas tényállítás.

Mindezek mellett az új Polgári Törvénykönyv változásai a legvitathatóbbak. Láthattuk, hogy az új kódex ugyan számos ponton fejlődést mutat, mégis több aggasztó pont maradt a szabályozásban, melyeket a Pp. módosítása is csak részben orvosolt. Mindezekre figyelemmel a védendő közösségek körének kibővítése és a túl hosszú keresetindítási idővel, ill. az esetlegesen nagyszámú felperesi követelésekkel okozható aránytalanságok kiküszöbölése érdekében a következőképpen módosítanám a 2:54. § (5) bek. első mondatát, valamint egy (6) bekezdéssel is kiegészíteném azt:

(5) „A közösség bármely tagja jogosult a személyisége lényeges vonásának minősülő, a magyar nemzethez, illetve valamely nemzeti, etnikai, faji, vallási közösséghez *vagy a lakosság más csoportjához való tartozásával összefüggésben* a közösséget nagy nyilvánosság előtt súlyosan sértő vagy kifejezőmódjában indokolatlanul bántó jogsérelem esetén a jogsértés megtörténtétől számított *tizenöt napos jogvesztő határidőn belül* személyiségi jogát érvényesíteni.”

(6) *Kártérítés, ill. sérelemdíj megállapítása esetén tekintettel kell lenni arra, hogy annak teljesítése a jogsértő körülményeit figyelembe véve nem okozhat súlyos vagy aránytalan nehézségeket.*”

További probléma a 2007-es javaslat kimentési tilalmának hiánya, ami megakadályozná, hogy – a jelenlegi joggyakorlathoz hasonlóan – a jogsértő a magatartása által okozott közvetlen sérelem hiányára hivatkozhasson. Ennek értelmében egy újabb bekezdés beillesztésével visszahoznám az ominózus kimentési tilalmat:

(7) „A jogsértő *nem hivatkozhat arra, hogy sérelmezett magatartása nem közvetlenül és felismerhetően az (5) bekezdés szerinti sérelem alapján igényt érvényesítő fél vagy felek ellen irányult.*”

A (4) bek. önrendelkezési jogot sértő rendelkezését pedig egyszerűen el lehetne törölni.

Végső soron tehát megállapítható, hogy ugyan a korábbi – az Alaptörvény negyedik módosítása által hatályukon kívül helyezett – AB határozatokban lefektetett alapelvek és elvi jelentőségű döntések egy része lényegében még ma is továbbél, azonban mások átgondolatlan felülírása csupán újabb alkotmányos problémákat generál és generálhat még a jövőben is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Könyvek, cikkek

1. BÁRÁNDY GERGELY: *A gyűlöletbeszéd Magyarországon*. Budapest, 2009, Scolar Kiadó
2. KOLTAY ANDRÁS: *A közösségek méltóságának védelme*. In: *Iustum Aequum Salutare*, 2005/1. sz. 147-169.
3. KOLTAY ANDRÁS: *A szabadság méltósága*. In: *Századvég*, új folyam, 2008/49. sz. 145-153.
4. KOLTAY ANDRÁS: *A szólásszabadság alapvonalai – magyar, angol, amerikai és európai összehasonlításban*. Budapest, 2009, Századvég Kiadó
5. KOLTAY ANDRÁS: *A Vajnai-ügy*. In: *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1. sz. 77-82.
6. KOLTAY ANDRÁS: *A véleménynyilvánítás szabadsága. Fogalmi tisztázás az Alkotmány 61. §-hoz*. In: *Századvég*, új folyam, 2008/48. sz. 77-104.
7. KOLTAY ANDRÁS: *Az emberi jogok, az emberi méltóság és az alkotmányos rend védelme a magyar médiaszabályozásban*. In: *In Medias Res*, 2012/1. sz. 37-66.
8. HALMAI GÁBOR: *„A német a méltóság, az amerikai a szabadság alkotmánya” (Interjú Winfried Brugerrel)*. In: *Fundamentum*, 2008/2. sz. 21-24.
9. HALMAI GÁBOR: *A véleménysszabadság határai*. Budapest, 1994, Atlantisz Könyvkiadó
10. HALMAI GÁBOR: *Gyűlöletbeszéd és személyiségi jogok*. In: *Fundamentum*, 2001/4. sz. 105-109.
11. HALMAI GÁBOR: *Kommunikációs jogok*. Budapest, 2002, Új Mandátum Könyvkiadó.
12. HORVÁTH DÓRA: *Véleménynyilvánítás szabadsága kontra gyűlöletbeszéd*. In: *Studia Iuvenum Iurisperitorum*, 2004/II. sz. 41-70.
13. FÖLDESI TAMÁS: *A gyűlölet és a büntetőjog (A Janus arcú gyűlöletbeszéd)*. In: LACZKÓ-DÉKÁNY (szerk.): *Lábjegyzetek Platónhoz - A gyűlölet*. Szeged, 2008, Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány-Magyar Filozófiai Társaság, 262-272.
14. SAJÓ ANDRÁS: *A faji gyűlölet igazolása büntetendő*. *Fundamentum*, 2004/4. sz. 21-34.
15. SAJÓ ANDRÁS: *A szólásszabadság kézikönyve*. Budapest, 2005, KJK-KERSZÖV
16. SMUK PÉTER: *Az Európa Tanács rasszizmus elleni kerethatározatával kapcsolatos alkotmányjogi és jogalkalmazói problémák*. In: *Rendészeti Szemle*, 2009/12. sz. 3-17.
17. SMUK PÉTER: *Nemzeti értékek az Alaptörvényben*. In: SZOBOSZLAI-DELI (szerk.): *Tanulmányok a 70 éves Bihari Mihály tiszteletére*, Győr, 2013, Universitas-Győr, 446-463.
18. SMUK PÉTER: *Ostrom vagy felújítás alatt? A véleménysszabadság új határai*. In: *Közjogi Szemle*, 2013/2. sz. 25-34.

19. SZÉKELY LÁSZLÓ: *Magyar sajtó és médiajog*. Budapest-Pécs, 2007, Dialóg Campus Kiadó
20. SZIGETI PÉTER, TAKÁCS PÉTER: *A jogállamiság jogelmélete*. Budapest, 2004, Napvilág Kiadó

AB határozatok

1. 8/1990. (IV. 23.) AB határozat
2. 23/1990. (X. 31.) AB határozat
3. 64/1991. (XII. 17.) AB határozat
4. 30/1992. (V. 26.) AB határozat
5. 36/1994. (VI. 24.) AB határozat
6. 12/1999. (V. 21.) AB határozat
7. 13/2000. (V. 12.) AB határozat
8. 14/2000. (V. 12.) AB határozat
9. 18/2004. (V. 25.) AB határozat
10. 95/2008. (VII. 3) AB határozat
11. 96/2008. (VII. 3) AB határozat
12. 4/2013. (II. 21.) AB határozat
13. 16/2013. (VI. 20.) AB határozat

Német alkotmánybírósági határozatok

1. BVerfGE 7, 198, v. 15.01.1958, Az. 1 BvR 400/51
2. BVerfGE 54, 208, v. 03.06.1980, Az. 1 BvR 797/78
3. BVerfGE 90, 241, v. 13.04.1994, Az. 1 BvR 23/94
4. BVerfGE 93, 266 v. 10.10.1995, Az. 1 BvR 1476, 1980/91 und 102, 221/92

Egyéb jogforrások

1. Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata
2. A Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya
3. A faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló new york-i egyezmény
4. Emberi Jogok Európai Egyezménye

5. Az Európa Tanács 2008/913/IB Kerethatározata (2008. november 28.) a rasszizmus és az idegengyűlölet egyes formái és megnyilvánulásai elleni, büntetőjogi eszközökkel történő küzdelemről
6. Az Európai Unió Alapjogi Chartája
7. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (Németország Alaptörvénye)
8. Strafgesetzbuch. Bundesrepublik Deutschland (Német Büntető Törvénykönyv)
9. 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről
10. 1952. évi III. törvény a polgári perrendtartásról
11. 1959. évi IV. törvény a Polgári Törvénykönyvről
12. 1961. évi V. törvény a Magyar Népköztársaság Büntető Törvénykönyvéről
13. 1978. évi IV. törvény a Büntető Törvénykönyvről
14. Magyarország Alaptörvénye
15. 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről
16. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

Országgyűlési iratok

1. T/3719. számú törvényjavaslat a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959. évi IV. törvény módosításáról
2. T/9929. számú törvényjavaslat Magyarország Alaptörvényének negyedik módosításáról

Internetes források

1. <http://www.mabie.hu/node/618> (2013. október 26.)
2. <http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/002/pc000244.html> (2013. november 1.)